

ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta
ZRC SAZU, France Stele Institute of Art History

ACTA HISTORIAE ARTIS SLOVENICA

29|1·2024

Založba ZRC

LJUBLJANA 2024

Acta historiae artis Slovenica, 29/1, 2024

Znanstvena revija za umetnostno zgodovino / Scholarly Journal for Art History
ISSN 1408-0419 (tiskana izdaja / print edition) **ISSN 2536-4200** (spletna izdaja / web edition)

Izdajatelj / Issued by
ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta /
ZRC SAZU, France Stele Institute of Art History

Založnik / Publisher
Založba ZRC

Glavna urednica / Editor-in-chief
Katarina Mohar

Uredniški odbor / Editorial board
Renata Komić Marn, Tina Košak, Katarina Mohar, Mija Oter Gorenčič, Blaž Resman, Helena Seražin

Mednarodni svetovalni odbor / International advisory board
Günter Brucher (Salzburg), Ana María Fernández García (Oviedo), Hellmut Lorenz (Wien),
Milan Pelc (Zagreb), Sergio Tavano (Gorizia-Trieste), Barbara Wisch (New York)

Lektoriranje / Language editing
Oliver Currie, Darja Gabrovšek Homšak

Celostni strokovni in jezikovni pregled / Expert and language editing
Blaž Resman

Oblikovna zasnova in prelom / Design and layout
Andrej Furlan

Naslov uredništva / Editorial office address
Acta historiae artis Slovenica
Novi trg 2, p. p. 306, SI -1001 Ljubljana, Slovenija
ahas@zrc-sazu.si; <https://ojs.zrc-sazu.si/ahas>

Revija je indeksirana v / Journal is indexed in
Scopus, ERIH PLUS, EBSCO Publishing, IBZ, BHA, DOAI

Letna naročnina / Annual subscription: 35 €
Posamezna enojna številka / Single issue: 25 €
Letna naročnina za študente in dijake: 25 €
Letna naročnina za tujino in ustanove / Annual subscription outside Slovenia, institutions: 48 €

Naročila sprejema / For orders contact
Založba ZRC
Novi trg 2, p. p. 306, SI-1001, Slovenija
E-pošta / E-mail: zalozba@zrc-sazu.si

AHAS izhaja s podporo Javne agencije za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije.
AHAS is published with the support of the Slovenian Research and Innovation Agency.

Tisk / Printed by
Naklada / Print run: 400

Revija AHAS je takoj po izidu prosto dostopna pod pogoji licence CC BY.
To ne velja za slikovno gradivo, označeno z znakom © in imenom lastnika avtorskih pravic.

AHAS Journal is freely available immediately upon publication under the terms of the CC BY licence.
This does not apply to images marked with the © symbol and the name of the copyright holder.

Galerija Valvasoriana

Zbirka portretov članov rodbine Valvasor

Boris Golec

Prof. dr. Boris Golec, znanstveni svetnik, ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa,
Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana, bgolec@zrc-sazu.si, ORCID ID: 0000-0003-0367-0141

Izvleček:

***Galerija Valvasoriana*. Zbirka portretov članov rodbine Valvasor**

1.01 Izvirni znanstveni članek

Kranjski deželni muzej Rudolfinum v Ljubljani je v začetku 20. stoletja prejel v dar osem portretov članov plemiške rodbine Valvasor; danes so vključeni v zbirko Narodne galerije. Serijo slik enakega formata, ki jo glede na vsebino lahko imenujemo *Galerija Valvasoriana*, sestavlja osem portretov, med katerimi sta upodobitvi staršev in babice znamenitega polihistorja Janeza Vajkarda Valvasorja (1641–1693). Posamezni portreti so bili doslej večkrat predstavljeni v različnih umetnostnozgodovinskih kontekstih in v obravnavah Valvasorjev, nikoli pa niso doživeli bolj poglobljene obravnave kot celota ter v luči geneze in nadaljnje poti do prihoda v Ljubljano. Prispevek zato predstavlja nastanek in poznejšo usodo *Galerije Valvasoriane* ter ugotavlja čas in okoliščine upodobitve posameznih portretirancev. V ospredju so zgodovinske okoliščine kot izhodišče za nadaljnje umetnostnozgodovinske in kulturnozgodovinske raziskave.

Ključne besede: portretna galerija prednikov, oljne slike, rodbina Valvasor, plemstvo, grad Plankenwart pri Gradcu, grad Belnek

Abstract:

***Galeria Valvasoriana*. A Collection of Valvasor Family Portraits**

1. 01. Original scientific article

In the early twentieth century, Rudolfinum, the Provincial Museum of Carniola in Ljubljana, received a donation of a series of portraits of the members of the noble Valvasor family, which now forms part of the National Gallery of Slovenia collection. The uniformly formatted collection, which, given its content, may be justifiably called the *Galeria Valvasoriana*, consists of eight portraits, including depictions of the parents and grandmother of the famous polymath Johann Weikhard (1641–1693). While individual portraits have so far been the subject of several studies in various art historical contexts as well as from the perspective of the history of the Valvasor family, they have never been thoroughly studied as a whole, both in terms of their genesis and subsequent history until they ultimately came to be in Ljubljana. The present article sheds light on the origin and subsequent fate of the *Galeria Valvasoriana* and identifies the time and circumstances under which individual portraits were painted. The main focus is on the historical context as the starting point for further art historical and culture historical research.

Keywords: ancestral portrait gallery, oil paintings, Valvasor family, nobility, Plankenwart Castle near Graz, Belnek (Wildenegg) Castle

Kranjski deželni muzej Rudolfinum v Ljubljani je v začetku 20. stoletja prejel v dar osem portretov članov plemiške rodbine Valvasor;¹ danes so vključeni v zbirko Narodne galerije.² Serijo slik enakega formata, ki jo bomo glede na vsebino imenovali *Galerija Valvasoriana*, sestavlja osem portretov, med katerimi sta upodobitvi staršev in babice polihistorja Janeza Vajkarda (1641–1693). Zadnje dejstvo je tudi botrovalo premisleku takratnega novega (so)lastnika zbirke, da celopostavni portreti sodijo v ustrezno ustanovo. Da se je, sicer okrnjena, znašla na slovenskem ozemlju, najprej v deželnem muzeju edine po prebivalstvu večinsko slovenske dežele in nato v osrednji nacionalni umetnostni ustanovi, je pravzaprav plod srečnih naključij. Vprašanje je, kaj bi se z njo zgodilo, če ne bi leta 1905 trije Slovenci s Kranjskega kupili gradu Plankenwart (Plankenwarth) pri Gradcu, kjer je bila shranjena verjetno dlje kot celo stoletje.

Posamezni portreti so bili doslej večkrat predstavljeni v različnih umetnostnozgodovinskih kontekstih³ in v obravnavah Valvasorjev,⁴ nikoli pa niso doživeli bolj poglobljene obravnave kot celota ter v luči geneze in nadaljnje poti do prihoda v Ljubljano.⁵ Namen pričujočega prispevka je zato predstaviti nastanek in poznejšo usodo *Galerije Valvasoriane* ter ugotoviti čas in okoliščine upodobitve posameznih portretirancev. V ospredju bodo zgodovinske okoliščine kot izhodišče za nadaljnje umetnostnozgodovinske in kulturnozgodovinske raziskave.

Galerija Valvasoriana na štajerskem gradu Plankenwart in nato ponovno na Kranjskem

Kolikor je bilo mogoče ugotoviti, je o galeriji portretov članov Valvasorjeve rodbine na gradu Plankenwart prvi poročal mariborski profesor in spodnještajerski publicist Rudolf Gustav Puff (1808–1865).⁶ Leta 1846 je v ljubljanskem listu *Illyrisches Blatt* na poldrugi strani priobčil svoje ugotovitve o Valvasorjih na Štajerskem,⁷ v katerih je med drugim precej idilično opisal grad Plankenwart pri Gradcu in na kratko devet tamkajšnjih samostojnih portretov rodbinskih članov. Po Puffovih besedah je bil Plankenwart tedaj *eden najbolj ogleda vrednih gradov srednje Štajerske*, in sicer zaradi slik (članov) znamenitih viteških rodbin v naravni velikosti [celopostavno], zlasti iz obdobja reformacije, še posebej pa tistih iz rodbine *neprecenljivega kranjskega zgodovinarja, topografa in vojaškega stotnika Valvasorja*. Slednjim se je posvetil, potem ko je navedel šest samostojnih in dva skupinska portreta članov rodbin Kleindienst, Khuenburg in Herberstein ter neznanih plemičev, razstavljenih v visoki kamniti dvorani (*Steinerner Saal*) prvega nadstropja gradu, kjer je videl tudi upodobitev svetopisemskih Samsona in Dalile. V zgornjem (drugem) nadstropju ga je pot vodila mimo krajinskih slik in portreta grofa d'Aubignyja do velikega vzhodnega stolpa s portreti Valvasorjev, *baronov z Medije itd.*, v obleki svojega časa (*gleichzeitige Costume*) in naravni

¹ O približnem času in načinu pridobitve zbirke gl. Reisp, *Kranjski polihistor*, 63–64 in 292, op. 64.

² Narodna galerija, NG S 942–948 in NG S 1571.

³ Npr. Vrišer, *Noša v baroku*, 13, 34, 50, 86, 87, 108 in 109; *Theatrum vitae*, 151–53 in 172.

⁴ Vseh osem portretov je bilo leta 2015 objavljenih kot ilustrativno gradivo v monografiji o rodbini Valvasor (Golec, *Valvasorji*, 35, 42, 168, 170, 172, 211 in 230), črno-bele reprodukcije štirih portretov starejših Valvasorjev pa že leta 1910 v monografiji o polihistorju Janezu Vajkardu (Radics, *Johann Weikhard*, s. p., priloge na koncu knjige).

⁵ Gl. kratek historiat poročanja o zbirki in o njeni pridobitvi za Kranjski deželni muzej v: Golec, *Valvasorji*, 285–86.

⁶ Reisp, *Kranjski polihistor*, 292, op. 63; Golec, *Valvasorji*, 284, op. 1191.

⁷ Puff, "Die Valvasore," 301–03.

velikosti. Na vseh naj bi bil upodobljen *Valvasor-medijski grb* s črnim orlom, tremi stolpi in šahovnico. Skupaj jih je Puff našel in opisal devet, in sicer takole:

- 1) Ana Rozina Valvasor, rojena grofica Barbo pl. Waxenstein, čudovita črno oblečena dama zelo duhovitega izraza;
- 2) Ana Kristina Valvasor, rojena Schrattenbach (*Schrottenbach*), v beli obleki z dragocenimi čipkami;
- 3) Ana Marija Valvasor, rojena Rauber, ženska s strašansko ukazovalnim izrazom obraza, ki so se mu srhljivo podali veliki kodri, resna, črna in siva obleka;
- 4) Marija Elizabeta (*Maria Elise*) Valvasor, rojena pl. Dornberg, v slovesni rjavi obleki;
- 5) Ana Elizabeta (*Anna Elise*) Valvasor, rojena grofica Auersperg, z bogatim nakitom in težkim napudranim naglavnim pokrivalom (*mit schwer gepudertem Kopfputze*);
- 6) Janez Karel Valvasor v črni dvorni obleki z bogato lasuljo (*mit gewaltiger Allonge*);
- 7) Jernej Valvasor, mlad (*der jugendliche*), v čedni rjavi obleki (*in stattlichem braunen Kleide*);
- 8) Emerencijana Valvasor, rojena grofica Khisl (*Khisel*), ki spominja na Marijo Stuart;
- 9) Neža (*Agnes*) Valvasor, rojena pl. Scheyer (*von Scheyern*), čudovita gospa (*eine wunderschöne Dame*), v zahodnem stolpu.

Puffova sklepna misel je veljala takratnemu lastniku Plankenwarta Morizu von Horstigu, ki naj bi imel zasluge za rešitev slik pred popolnim propadom (*diese Bilder dem gänzlichen Untergange entrissen zu haben*). O tem, kako so portreti prišli na Plankenwart, ni avtor zapisal ničesar, kakor tudi ne o prejšnjih lastnikih gradu, če izvzamemo omembo Herbersteinovega in Eggenbergovega grba nad grajskim portalom.⁸

O provenienci Valvasorjevih portretov prav tako ni poročal kranjski zgodovinar Peter pl. (von) Radics (1836–1912), ki je o zbirki na Plankenwartu pisal tri desetletja pozneje, leta 1877, v *Novicah*. Še več, ta Radicsev časopisni članek ni nič drugega kakor malce predelano Puffovo poročilo iz leta 1846, le da je napisan v slovenščini (vanjo ga Radics glede na svoje jezikovne kompetence niti ni mogel prevesti sam)⁹ in da je zaporedje vsebine v njem obrnjeno: najprej govori o Plankenwartu in portretih devetih Valvasorjev, šele nato pa o nagrobniku zakoncev Janeza Krstnika († 1581) in Emerencijane Valvasor († 1572) v Laškem ter nazadnje o smrti in pokopu barona Karla (Jožefa) Valvasorja leta 1761 v Mariboru.¹⁰ Kot bomo videli, s portreti ni povezan le prvi vsebinski sklop (Plankenwart), ampak tudi druga dva (laški nagrobnik in konec življenjske poti Karla Jožefa).

Radicsev prispevek v *Novicah* je datiran *V opatiji St. Lambrehta 11. julija 1877*. Tedaj se je torej zadrževal v St. Lambrechtu na zgornjem Štajerskem, kar pa ne pomeni, da je pred tem osebno obiskal Plankenwart pri Gradcu. Tam je bil verjetno prvič in zadnjič šele slabih dvajset let pozneje, malo preden je na pragu pomladi 1897 v feljtonu v *Laibacher Zeitung* v štirih nadaljevanjih¹¹ natančneje obdelal vsakega od tedaj le še osmih portretov Valvasorjev. Pogrešanega devetega, ki ga je sam leta 1877 in pred njim Puff leta 1846 opisal kot prvega, ni tokrat niti omenil. Gre za portret Ane Rozine Valvasor (po 1619–1702), druge žene polihistorjevega precej starejšega, leta 1667 pobaronjenega polbrata Karla, ki je na portretu naslovljena z rojeno grofico Barbo pl. Waxenstein, čeravno je to postala šele ob pogrofovljenju svojih štirih bratov leta 1674, ko je bila že skoraj četrt

⁸ Puff, "Die Valvasore," 302–03. Puff je Horstiga pomotoma imenoval Gorsteg. O njem gl. v nadaljevanju.

⁹ Prim. Žigon, *Zgodovinski spomin Kranjske*, 18–19.

¹⁰ Radics, "Valvasor na Štajarskem," 237–38.

¹¹ Radics, "Valvasor-Studien XXXIII;" "Valvasor-Studien XXXIV;" "Valvasor-Studien XXXV;" "Valvasor-Studien XXXVI."

stoletja omožena v rodbino Valvasor.¹² Njen portret je torej v polstoletnem časovnem razponu med letoma 1846 in 1897 izginil brez sledu; nemara so ga lastniki ali oskrbniki Plankenwarta zaradi poškodb in dotrajanosti dali uničiti. Radics je uvodoma, ob opisu svojega časovno neopredeljenega obiska gradu,¹³ omenil prijazno dovoljenje takratnega lastnika Maxa barona Walterskirchna, viteza malteškega viteškega reda in poleg Plankenwarta še lastnika gradu Thal, prav tako pri Gradcu. Kot prejšnje lastnike je navedel rodbine Wildenstein, Plankenwart, Prank, Ungnad, Saurau, Breuner, Bölkern [Völkern], Belikan [Pelikan], Herberstein in Stürgkh. Zelo hitro, ne da bi se poglobil v sorodstvene vezi Valvasorjev, ki jih je v tem času sicer intenzivno raziskoval,¹⁴ je sklepal, kako in kdaj približno so portreti Valvasorjev prišli na grad, pri tem pa zagrešil veliko napako. Medtem ko je čas mogoče nedvoumno opredeliti kot *ne pred 1791*, pridobitve ni povezal s pravimi osebami iz rodbine grofov Stürgkh, zato je njegova rekonstrukcija poti *Valvasorjeve galerije portretov* (*Valvasor-Porträtgalerie*) na Plankenwart zgrešena. Ključ do razvozlanja, kako so portreti zašli na *ta čudoviti grad sredi gozda* (*Waldschloss*), je videl v dekliškem priimku najmlajše portretiranke (glede na letnico, ki pa je ni navedel) Ane Elizabete baronice Valvasor, rojene grofice Auersperg; njeno sliko je zagledal prvo ob vstopu v prostor z Valvasorjevimi portreti, ki niso bili razporejeni niti približno v kronološkem zaporedju. Po njegovem je omenjeni portret upravičeval sklep, da je serija slik prišla na Plankenwart prek sorodstvene povezave Auerspergov z rodbino Stürgkh. Grad je namreč leta 1791 postal last Karoline grofice Stürgkh, Sigmund Teodor grof Auersperg (roj. 1757) pa je bil poročen z Marijo Antonijo Jožefo grofico Stürgkh, hčerko Franca Antona in Charlotte (Karoline), rojene grofice Wurmbbrand.¹⁵ Radics niti ni ugotavljal morebitne istovetnosti grajske gospodarice z Auerspergovo taščo, kakor tudi ne, kako je bila z grofom Stürgkhom sorodstveno povezana upodobljenka baronica Valvasor, rojena Auersperg.

Resnična pot portretov na Plankenwart, kar se je zgodilo konec 18. ali v začetku 19. stoletja, je bila v resnici drugačna, čeprav na poseben način povezana tudi z Ano Elizabeto baronico Valvasor iz Auerspergovega rodu. Kot bomo videli v nadaljevanju, je ključna oseba v tej zgodbi njena pravnujinja Marija Kristina grofica Gaisruck (1767–1837), soproga Karla Antona grofa Stürgkha (1764–1825),¹⁶ ki je postal lastnik Plankenwarta leta 1791. Plankenwart je bil del Stürgkhovega fidejkomisa, a ga je morala Marija Kristina leta 1826 že kot vdova prodati.¹⁷ Ko je ta v Celovcu rojena potomka kranjskih Valvasorjev grad predala v tuje roke, je tam nedvomno pustila tudi zbirko portretov članov Valvasorjeve rodbine ali vsaj njen del. Pod novimi lastniki se je tem hitreje zabrisala sled za njihovo provenienco. Že leta 1846 takratni lastnik Moriz von Horstig¹⁸ Rudolfu Puffu očitno ni znal razložiti, od kod portreti Valvasorjev na njegovem gradu.

¹² Golec, *Valvasorji*, 27 in 212–13.

¹³ Prav lahko bi se napotil na Plankenwart v prvih dveh mesecih leta 1897. Svoj feljton v *Laibacher Zeitung* z naslovom *Valvasor-Studien* (gl. op. 11) je namreč prekinil 29. decembra 1896 in ga nadaljeval z opisom galerije portretov v štirih nadaljevanjih med 11. in 15. marcem 1897.

¹⁴ Arhiv Republike Slovenije (SI AS) 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 4–9; popis fonda.

¹⁵ Radics, "Valvasor-Studien XXXIII." O menjavi lastništva leta 1791 natančneje Uhlirz, *Schloß Plankenwarth*, 75–77; Wiesflecker, "Im alten und im neuen Österreich," 124–25.

¹⁶ Golec, *Valvasorji*, 281 in 284.

¹⁷ O lastnikih Plankenwarta Wiesflecker, "Im alten und im neuen Österreich," 124–25; Uhlirz, *Schloß Plankenwarth*, 76–77; Baravalle, *Burgen und Schlösser*, 172; Janisch, *Topographisch-statistisches Lexikon*, 512.

¹⁸ Puff, "Die Valvasore," 303.

V času Horstigovega lastništva (1826–1862) je Plankenwart doživel vesele čase. Horstig, ki je od bavarskega kralja Ludvika I. pozneje dobil plemiški naslov, je odrasčal v družini, prijateljsko povezani z Göthejem, Humboldtom in mnogimi drugimi pomembnimi možmi, sam pa je bil razgledan in je imel občutek za vse plemenito in vzvišeno. Toda ko je moral Plankenwart leta 1862 prodati – kupil ga je Wilhelm baron von Walterskirchen –, je grajska stavba, zdaj prepuščena skrbi služabnikov, začela postopoma propadati.¹⁹ V tem času jo je obiskal Radics, leta 1897 ali malo prej, ki tu ni več našel enega od leta 1846 skupaj še devetih portretov Valvasorjev.²⁰

Vprašanje, kako in kdaj natanko je Valvasorjeva zbirka osmih portretov prišla v takratni Kranjski deželni muzej Rudolfinum, doslej še ni bilo natančneje osvetljeno. Po Branku Reispu (1983) se je to zgodilo okoli leta 1900, šlo pa naj bi za dar odvetnika dr. Matije Hudnika, takratnega lastnika gradu Plankenwart.²¹ Trditev o darovalcu je Reisp oprl samo na navedbo v Radicsevi monografiji o polihistorju J. V. Valvasorju (1910), kjer je na seznamu portretov in upodobitev navedeno, kdo je muzeju daroval štiri objavljene reprodukcije oljnih slik.²² Čas in način pridobitve iz inventarne knjige kulturnozgodovinskih predmetov nista razvidna, ampak – kot je ugotavljal že Reisp²³ – zasledimo pod števil. 3391–3398 samo enotno označbo: *oljna slika na platno 1910 x 1120 mm*.²⁴ Reisp kljub izredni natančnosti in izvrstnemu poznavanju literature o Valvasorjih ni šel (časovno dovolj daleč proti sedanosti) po sledovih objav o muzejskih pridobitvah ali pa je v njih preprosto prezrl notico o plankenwartskih portretih. Ravnatelj deželnega muzeja, uradno kustos, Walter Šmid je v letnem poročilu za leto 1907, objavljenem v prvi številki *Carniole* (1908), namreč poročal o pridobljenih *rodbinskih starinah* (*Familienaltertümer*), med katerimi se je tisto leto poleg dveh plemiških rodovnikov znašlo *osem velikih, dotlej v gradu Plankenwart pri St. Oswaldu pri Gradcu shranjenih rodbinskih slik Valvasorjevega rodu*. Muzeju jih je podaril odvetnik dr. M[atija] Hudnik iz Ljubljane, tem večje pozornosti pa naj bi bile vredne, ker so predstavljale *bližnje sorodnike našega domačega zgodovinarja*. Šmid je še z rodovnim deblom ponazoril, v kakšnem sorodstvenem razmerju so bili posamezni portretiranci s polihistorjem Janezom Vajkardom, pri čemer je Emerencijaninega soproga Janeza Krstnika v skladu s takratnim prepričanjem označil za bratranca (*Vetter*) polihistorjevega deda Hieronima Valvasorja.²⁵

V arhivu Narodnega muzeja Slovenije danes med fragmentarno ohranjenimi dokumenti z začetka 20. stoletja zmanj iščemo akt o pridobitvi portretov s Plankenwarta.²⁶ Sta se pa dva kratka dopisa o tem ohranila med spisi kranjskega deželnega zbora in odbora, ki se nanašajo na deželni muzej. S prvim, datiranim 15. oktobra 1906, je kustos dr. Walter Šmid v imenu *vodstva deželnega muzeja v Ljubljani* obvestil deželni odbor, da je odvetnik dr. Hudnik *doposlal 8 portretov Valvasorjeve*

¹⁹ Uhlirz, *Schloß Plankenwarth*, 79–80.

²⁰ Radics, "Valvasor-Studien XXXIII," Puff, "Die Valvasore," 302–03.

²¹ Reisp, *Kranjski polihistor*, 63 in 292, op. 64.

²² Reisp, *Kranjski polihistor*, 292, op. 64; Radics, Johann Weikhard, V: *Diese letztangeführten vier Porträts Reproduktionen des photographischen Atelier F. Mayer in Graz nach den lebensgroßen Ölgemälden, vorher im Baron Walterskirchenschen Schlosse Plankenwarth in Steiermark, gegenwärtig u. a. als Geschenk des heutigen Besitzers des genannten Schlosses, Herrn Advokaten Dr. Matthias Hudnik in Laibach, im Museum Rudolfinum*.

²³ Reisp, *Kranjski polihistor*, 292, op. 64.

²⁴ Za preveritev podatkov v danes računalniško vodeni inventarni knjigi se iskreno zahvaljujem dr. Jerneju Kotarju, kustosu Narodnega muzeja Slovenije.

²⁵ Šmid, "Museumschronik," 6.

²⁶ Arhiv Narodnega muzeja Slovenije (NMS, Arhiv), šk. brez št. (1905–1908). Za pomoč pri iskanju gre zahvala dr. Jerneju Kotarju.

rodovine, iz gradu Plankenwart nad Gradcem dež. muzeju. O ceni se je hotel Hudnik sam pogajati z deželnim odborom, vodstvo muzeja (W. Šmid) pa je temu predlagalo *nakup, ker so slike historičnega pomena in predstavljajo člane znamenite kranjske rodovine, ter pošilja slike na ogled*. Iz pripisa s svinčnikom (*Slike so v sejni dvorani*) še izvemo, kje so portreti ta čas fizično bili. Deželni odbor je še istega dne sklenil sporočiti vodstvu muzeja, naj se jih vrne Hudniku, ker *deželni odbor na te slike ne reflektuje*. Ne vemo, kaj se je s portreti in v tej zadevi nasploh dogajalo naslednjih devet mesecev in pol, dokler ni Šmid deželnemu odboru 30. julija 1907 pisal, da je dr. Hudnik *podaril dež. muzeju osmero portretov Valvasorjeve rodovine*, in predlagal: *da se napravijo za te slike primerni priprosti lesení okviri in da se nekatere pokvarjene slike restavrirajo, kolikor je to neobhodno potrebno*. Temu je še dodal opozorilo: *Vsaki večji restavraciji je vodstvo nasprotno, ker bi se utegnila pokvariti patina slik*. Tokrat je deželni odbor reagiral v dveh dneh, Hudniku pa namenil *za ta velikodušen dar [...] toplo zahvalo*, ki je bila odposlana šele 26 dni pozneje.²⁷

Čas prihoda portretov v ljubljanski deželni muzej moramo tako pomakniti iz okoli leta 1900, kot ga je določil Reisp, v leto 1906 oz. dokončno v leto 1907, tj. v kratkotrajno obdobje, ko je bil Plankenwart v slovenskih rokah. Kot je v strokovni literaturi izpričano že od leta 1916, so ga 4. maja 1905 skupaj s še dvema gradovima v graški okolici, Thalom in Altenhofnom, kupili dr. Matija Hudnik, odvetnik v Ljubljani, trgovec Alojz Lavrenčič in lastnik rudnika Andrej Mauer, in sicer od baronov Karla in Roberta von Walterskirchnov za 1.060.000 kron ter s finančno podporo *neke slovenske blagajne v Ljubljani* [Glavne posojilnice]. Novi lastniki naj bi računali na izkoriščanje obsežnih gozdov, ko pa ni bilo zelenega uspeha, so vse tri posesti 9. avgusta 1910 prodali gozdnemu mojstru Wenzlu Chytračku.²⁸ Veselje slovenskega časopisja ob novici, da so trije rojaki – odvetnik in dva posestnika – postali *slovenski graščaki* v okolici Gradca,²⁹ tako ni trajalo dolgo. Lahko pa rečemo, da je njihov kratkotrajni uspeh – tega sta, kot bomo videli, zasenčila obsodilna sodba in propad posojilnice – nepomemben v primerjavi s Hudnikovim prispevkom slovenskemu muzealstvu in kulturni zgodovini.

Odvetnik dr. Matija Hudnik (1860–1912), eden liberalnih prvakov,³⁰ je imel odvetniško pisarno na prestižnih lokacijah na Kongresnem trgu³¹ in je užival sloves ugledne osebnosti. Izhajal je iz družine malega kmeta na Hruševem pri Dobrovi.³² V devetdesetih letih 19. stoletja, preden in potem ko se je v Ljubljani poročil (1893)³³ in si ustvaril družino, je deloval v ljubljanskem kultur-

²⁷ SI AS 38, Deželni zbor in odbor za Kranjsko, XI/5, šk. 1217, št. 12753/1906, 9797/1907.

²⁸ Uhrliz, *Schloß Plankenwarth*, 80–81. Standardno delo o štajerskih gradovih avtorja R. Baravalleja iz leta 1961 lastništvo treh Kranjcev v letih 1905–1910 izpušča oz. ga zajame v navedbi, da so se lastniki od Horstiga dalje hitro menjavali (Baravalle, *Burgen und Schlösser*, 172). Morda je po tej knjigi brez uspeha posegel tudi B. Reisp, ki mu ni bilo znano, kdaj natanko je bil lastnik odvetnik dr. Matija Hudnik, zato je pridobitev galerije portretov postavil v prezgodnji čas.

²⁹ Sprememba posesti, *Slovenski narod*, 8. 7. 1905; Štajerske novice: Slovenci pred Gradcem, *Slovenec*, 25. 4. 1906; Slovenski graščaki okoli Gradca, *Naš list* (Kamnik), 29. 4. 1905.

³⁰ Tako ga je po aretaciji imenoval osrednji slovenski katoliški dnevnik (*Slovenec*, 7. 3. 1911, 2).

³¹ V prvem desetletju 20. stoletja najdemo njegovo odvetniško pisarno najprej na Kongresnem trgu št. 15, nato pa na št. 14 (*Die Handels-, Industrie und Gewerbebetriebe*, 231; *Ročni Kažipot*, 54).

³² Rodil se je 29. februarja 1860 četrtezemljaku Jožefu in Tereziji, rojeni Zadnikar (Nadškofijski arhiv Ljubljana (NŠAL), Župnijski arhiv (ŽA) Dobrova, Matične knjige, R 1851–1894, fol. 15).

³³ Poročil se je 15. maja 1893 že kot odvetnik s 15 let mlajšo Karolino Dekleva, hčerko posestnika in podjetnika, stanujočo na Kongresnem trgu (NŠAL, ŽA Ljubljana – Marijino oznanjenje, Matične knjige, P 1891–1897, pag. 53).

nem življenju kot pevec in predsednik pevskega zbora Glasbene matice,³⁴ na prelomu stoletja pa se je udeleževal na političnem področju kot svetnik v ljubljanskem mestnem svetu, izvoljen v premoženjsko vodilnem prvem razredu kot nosilec liste Narodno-napredne stranke.³⁵ Njegov položaj se je naglo zamajal, ko se je leta 1911 kot načelnik Glavne posojilnice in nekdanji revizor celjske Zadrúžne zveze znašel v preiskovalnem zaporu zaradi očitkov o goljufanju pri vodenju posojilnice. Njene izgube in stečaj so bili povezani tudi s posojilom za nakup štajerskih gradov in posesti, med njimi Plankenwarta. Izrek sodbe 11. junija se je glasil, da se *dr. Hudnik Matija spozna krivim pregreška krivde in hudodelstva goljufije in se obsodi na 3 leta težke ječe, poostrene s postom, temnico in enodnevni trdim ležiščem vsacega četrta leta*. Po dobrem letu prestajanja kazni je bil na smrt bolni 52-letni Hudnik avgusta 1912 pomiloščen in izpuščen iz mariborske kaznilnice. Umrl je že 1. septembra na domu svoje soproge v Postojni, samo nekaj dni po smrti najstarejše hčerke, preminule v Ljubljani po neuspeli operaciji.³⁶

Ob Hudnikovem prenosu portretov s Plankenwarta v Ljubljano ni vedel o njeni provenienci nihče prav ničesar. Peter pl. Radics, ki je reprodukcije najstarejših štirih portretov leta 1910 objavil v svoji monografiji o Janezu Vajkardu Valvasorju,³⁷ se zdaj drugače kot v članku leta 1897 niti ni več trudil pojasniti zveze med Plankenwartom in Valvasorji. Ta zveza je do konca ostajala uganka tudi za ljubljanske muzealce. Kot je pozneje ugotavljal Reisp, je leta 1913 poskušala pojasniti povezavo muzejska asistentka dr. Ana Schiffrer.³⁸ Nekdanji solastnik Plankenwarta (do 1905) Karel baron Walterskirchen je na njeno pisno poizvedovanje odgovoril, da so portreti že bili na gradu, ko je tega pred približno petdesetimi leti kupil njegov oče. Domneval je, da izvirajo iz 17. stoletja in da naj bi bil grad tedaj v lasti Valvasorjeve rodbine. Vse, kar je Schiffrerjevi uspelo izvedeti od Štajerskega deželnega muzeja Joanneum v Gradcu, pa je bilo nekaj skromnih podatkov o rodbinah lastnikov Plankenwarta in ugotovitev, da grad nikoli ni pripadal Valvasorjem.³⁹

Portrete *Galerije Valvasoriane* s Plankenwarta je Narodni muzej, naslednik Kranjskega deželnega muzeja, ob delitvi muzejskih zbirk leta 1946 odstopil Narodni galeriji, ki jih je prevzela 19. maja naslednje leto in jih hrani pod signaturami NG S 942–948 in NG S 1571.⁴⁰ V dobrih sto letih od prenosa v Ljubljano so bile objavljene reprodukcije vseh osmih portretov, vendar nikoli vseh skupaj. Starejše štiri najdemo prvič že leta 1910 v Radicsevi monografiji o polihistorju Janezu Vajkardu, in sicer v črno-beli tehniki.⁴¹

³⁴ Mahkota, *Kronika Pevskega zbora*. I. del, 3, 11, 15–16 in 21; II. del, 9, 25 in 79.

³⁵ Hribar, *Moji spomini*, 532; *Slovenski narod*, 20. 4. 1901; 25. 4. 1901.

³⁶ *Domoljub*, 2. 3. 1911, 134; *Slovenec*, 7. 3. 1911, 2; *Slovenec*, 12. 6. 1911, 3; *Slovenec*, 27. 12. 1911; *Slovenec*, 24. 8. 1912, 3; *Slovenec*, 31. 8. 1912, 7; *Slovenec*, 2. 9. 1912, 3.

³⁷ Radics, *Johann Weikhard*, s. p., priloge na koncu knjige.

³⁸ Reisp, *Kranjski polihistor*, 292, op. 64.

³⁹ SI AS 998, Schiffrer Ana, fasc. 1, XCVIII, 18. 10. 1913; XCVIX, 20. 10. 1913.

⁴⁰ Reisp, *Kranjski polihistor*, 292, op. 64. O delitvi zbirk Kos, "Umetnostna zbirka," 243.

⁴¹ Radics, *Johann Weikhard*, s. p., priloge na koncu knjige.

Portret št. 1 – Emerencijana pl. Valvasor, rojena pl. Khisl († 1572), prva žena Janeza Krstnika Valvasorja, Narodna galerija, Ljubljana (NG S 1571) (© Narodna galerija, foto: Bojan Salaj)

Portret št. 2 – Neža (Agnes) pl. Valvasor, rojena pl. Scheyer (* ok. 1560, † ne pred 1627), soproga Hieronima Valvasorja in babica polihistorja Janeza Vajkarda, Narodna galerija, Ljubljana (NG S 948) (© Narodna galerija, foto: Bojan Salaj)

Portret št. 3 – Jernej pl. Valvasor (* ok. 1596, † 1651), polihistorjev oče, Narodna galerija, Ljubljana (NG S 944)
(© Narodna galerija, foto: Bojan Salaj)

Portret št. 4 – Jernejeva prva žena Marija Elizabeta pl. Valvasor, rojena pl. Dornberg (* ok. 1600, † 1630/32)
Narodna galerija, Ljubljana (NG S 942) (© Narodna galerija, foto: Bojan Salaj)

Portret št. 5 – Jernejeva druga žena in polihistorjeva mati Ana Marija pl. Valvasor, rojena pl. Rauber (* ok. 1610, † 1657), Narodna galerija, Ljubljana (NG S 945) (© Narodna galerija, foto: Bojan Salaj)

Portret št. 6 – Ana Kristina pl. Valvasor, rojena baronica Schrattenbach (* ok. 1627, † 1649), prva žena Jernejevega sina in polihistorjevega polbrata Karla, Narodna galerija, Ljubljana (NG S 946) (© Narodna galerija, foto: Bojan Salaj)

Portret št. 7 – Janez Karel baron Valvasor (* 1664, † 1739), sin Karla pl. (barona) Valvasorja, Narodna galerija, Ljubljana (NG S 943) (© Narodna galerija, foto: Bojan Salaj)

Portret št. 8 – Ana Elizabeta baronica Valvasor, rojena grofica Auersperg (* 1672, † 1729/39), soproga barona Janeza Karla, Narodna galerija, Ljubljana (NG S 947) (© Narodna galerija, foto: Bojan Salaj)

Geneza galerije portretov

Preden se posvetimo samim portretom, si pogledjmo, koliko je o njih znanega iz časa pred njihovo hrambo na Plankenwartu, ki je trajala približno stoletje. Otipljiva sled vodi k dedu plankenwartske graščakinje Marije Kristine grofice Stürgkh (1767–1837) Karlu Jožefu baronu Valvasorju (* 1708/10, najverjetneje grad Belnek, † 1761, Maribor),⁴² ki je nepričakovano umrl na poti, ne da bi zapustil moškega potomca, tako da je bil Valvasorjev rod z njegovo smrtjo zapisan ugasnitvi. Karel Jožef se je oženil trikrat, zadnjič dve leti pred smrtjo z grofico Christalnigg, s katero je živel v Celovcu, kjer je imel le kupljeno hišo in malo premičnin.⁴³ Njegova posest in drugo imetje sta bila v glavnem na Kranjskem, nekaj tudi v nemškem delu Štajerske. V Valvasorjevi hiši na Novem trgu v Ljubljani so inventurni komisarji med popisano premično zapuščino sumarno navedli 19 družinskih portretov (*Famili Portraits*), še 14 pa na pokojnikovem gradu Belnek v Moravski dolini.⁴⁴ Za vselej bo ostalo neznanka, koliko od skupaj 33 upodobitev sorodnikov je prikazovalo Valvasorje in koliko drugo sorodstvo. Ni pa dvoma, da je med temi slabimi tremi ducati slik treba iskati tudi tistih devet portretov na Plankenwartu, o katerih je 85 let pozneje, leta 1846, poročal Puff in od katerih so se do danes ohranili vsi razen enega, pogrešanega vsaj že konec 19. stoletja.

Baron Karel Jožef je vezni člen med Stürgkhi, rodbino, v katero se je omožila njegova vnukinja Marija Kristina grofica Gaisruck, do leta 1826 lastnica Plankenwarta, in upodobljenci na portretih. Med devetimi portretiranci najdemo kar šest njegovih neposrednih prednikov. To so bili: 1) oče Janez Karel (1664–1739), od leta 1667 baron; 2) mati Ana Elizabeta, rojena grofica Auersperg (1672–1729/39), ki ji je Radics zmotno pripisoval »posredne zasluge« za prenos portretov na Plankenwart; 3) babica Ana Rozina, rojena pl. Barbo (po 1619–1702), iz leta 1674 pogrofovljene rodbine, druga žena deda Karla; 4) praded Jernej Valvasor (ok. 1595–1651), oče polihistorja Janeza Vajkarda; 5) prababica Marija Elizabeta, rojena pl. Dornberg (ok. 1600–1630/32), Jernejeva prva žena, in 6) praprababica Neža (Agnes) Valvasor, rojena pl. Scheyer (ok. 1560 – ne pred 1627), soproga Hieronima Valvasorja, začetnika rodu kranjskih Valvasorjev. Poleg navedenih šestih sta na dveh portretih ženi deda in pradedu Karla Jožefa barona Valvasorja, ki nista bili njegovi predniki, in sicer Jernejeva druga žena in polihistorjeva mati Ana Marija, rojena pl. Rauber (ok. 1610–1657), ter Karlova prva žena Ana Kristina, rojena baronica Schrattenbach (ok. 1627–1649).⁴⁵ Najstarejša upodobljena oseba Emerencijana Valvasor, rojena pl. Khisl († 1572),⁴⁶ edina ni pripadala rodu Hieronima Valvasorja, ampak je bila prva žena njegovega dobrotnika Janeza Krstnika (zač. 16. stol. – 1581), ki je prišel na Kranjsko z Bergamskega in ga s Hieronimom ni vezalo nikakršno sorodstvo. Kljub temu so ga

⁴² O njem natančno Golec, *Valvasorji*, 261–75 in 474 (biogram).

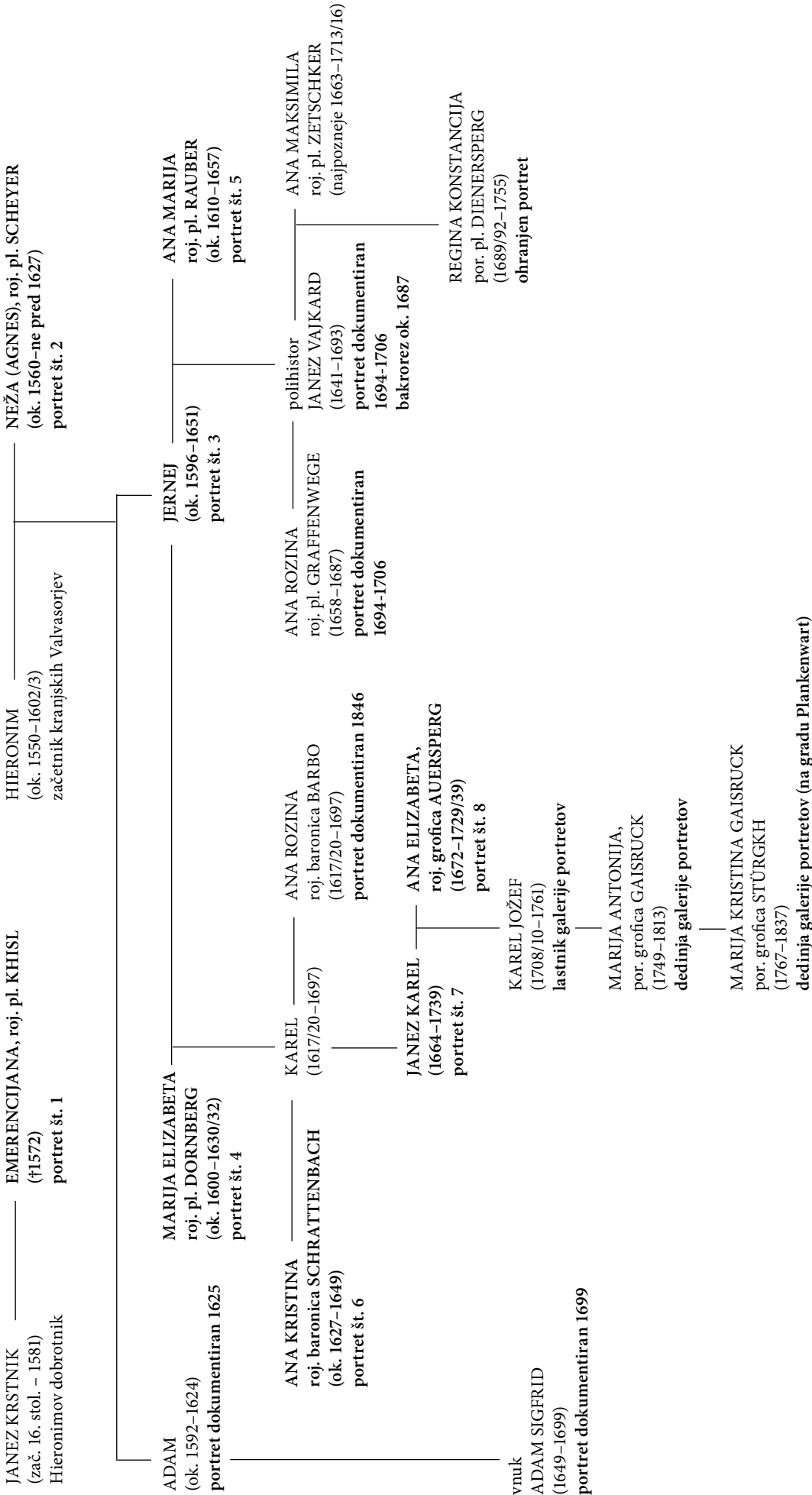
⁴³ Kärntner Landesarchiv, Klagenfurt (AT KLA), KLA 876, Landesgericht Klagenfurt, BA Verlässe, Fasz. 56–1761–Nr. 15, 20.–23. 4. 1761.

⁴⁴ SI AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 118, fasc. XXXXVII, lit. U–V–37, 30. 7. 1761. – V hiši v Ljubljani so bili družinski portreti razporejeni takole: eden v jedilnici, pet v spalnici, devet starih v sobi nad obokom in štirje ovalni v obokani sobi (prav tam, pag. 36, 38, 39, 41); na Belneku so v zgornji dvorani našli 12 velikih portretov, v zgornji jedilnici pa dva (prav tam, pag. 108). 38 portretov so leta 1761 popisali tudi v Gabelhofnovi hiši v Gradcu, ki jo je pokojni baron dobil od svoje druge žene, od tega šest opredeljenih kot družinski, in dva na prej prav tako Gabelhofnovem gradu Riegersdorf (Steiermärkisches Landesarchiv, Graz (AT StLA), Landrecht, K 1364, Heft 7, Valvasor (1), 20. 5. 1761; K 1365, Heft 1, Valvasor (2), 20.–23. 4. 1761 (prepis 22. 6. 1761), vendar med njimi zagotovo ne gre iskati portretov članov Valvasorjeve rodbine.

⁴⁵ O sorodstvenih razmerjih Valvasorjev Golec, *Valvasorji*, Priloga: Rodovna debla.

⁴⁶ O njej gl. Golec, *Valvasorji*, 31–35.

VALVASORJI IN NJIHOVI PORTRITI

kranjski Valvasorji iz prestižnih razlogov predstavljali kot sorodnika, in to začeni s Hieronimom, prav tako Italijanom, prvotno njegovim služabnikom in nato dedičem gradu Medija pod Trojanami, matičnega gradu kranjske rodbine Valvasor.⁴⁷

Da bi bila zbirka portretov logično zaključena celota, manjkajo tri moške osebe, katerih soproge so zastopane, oni sami pa ne. To so: 1) pravkar omenjeni nesorodnik in Hieronimov dobrotnik Janez Krstnik (zač. 16. stol. – 1581), 2) Hieronim (ok. 1550–1602/3) in 3) njegov sin Karel (1617/20–1697). Manj verjetno je, da se nobeden od teh ne bi dal portretirati, ampak obstaja večja možnost, da so se njihovi portreti izgubili, kar se je zgodilo najpozneje sredi štiridesetih let 19. stoletja, lahko pa tudi že veliko prej.

Branko Reisp (1983) je o zbirki rodbinskih prednikov zapisal, da je bila nekoč brez dvoma popolna, kar naj bi bilo toliko bolj gotovo, ker se je potrjeno izgubil portret Ane Rozine. Za manjkajoča je označil samo dva moška portreta, Hieronimovega in Karlovega, ne pa tudi slike najstarejšega kranjskega Valvasorja Janeza Krstnika († 1581). Sam nastanek zbirke je s pridržkom *po vsej verjetnosti* pripisoval ambicijam, ki jih je vzbudila leta 1690 sklenjena zakonska zveza Janeza Karla z Ano Elizabeto grofico Auersperg, ne da bi ga časovno določeneje opredelil. Malo prej je o zbirki zapisal, da je nastala *v zvezi s to poroko*. Sorodstvo z Auerspergi, tedaj »najveljavnejšo« plemiško rodbino na Kranjskem, je šlo po Reispu v korak z uspešnostjo Karlove veje Valvasorjevega rodu, vključitev Emerencijane Khisl v galerijo prednikov pa naj bi bila odraz iste težnje po povečanju ugleda in starosti rodu, kot jo zasledimo že pri začetniku rodu Hieronimu in njegovem vnuku polihistorju Janezu Vajkardu.⁴⁸

Zbirka v takšni obliki, kot je prišla do nas – osem oljnih slik z enotnimi napisi –, ne sega v konec 17. stoletja, ampak je več desetletij mlajša, na kar jasno kaže že večja starost upodobljenih zakoncev Janeza Karla (roj. 1664) in Ane Elizabete, rojene grofice Auersperg (roj. 1672). Gre za serijo portretov prednikov in živečih družinskih članov, ki so jih plemiške rodbine praviloma dale urediti iz prestiža ob kakšni rodbinski slovesnosti, največkrat ob poroki katerega svojih članov. Na ohranjenih osmih portretih Valvasorjev, od katerih se v tem pogledu gotovo ni razlikoval dokumentirani, a izgubljeni deveti (Ane Rozine, rojene pl. Barbo), pritegneta pozornost dve značilnosti: prvič, da so delo petih rok iz različnega časa, in drugič, da so naslovi izpisani z enako pisavo.⁴⁹ Slednji, napisi z grbi, ne morejo izvirati iz časa pred upodobitvijo najmlajših dveh oseb, pravkar omenjenih zakoncev. Ta dva sta tudi edina, za katera lahko z gotovostjo trdimo, da sta njuna portreta upodobitvi, delo neznanega slikarja, ki je oba Valvasorja gledal v živo.

Po ugotovitvah Ferdinanda Šerbelja⁵⁰ spadajo skupaj trije pari, glede na slikarsko roko delo treh avtorjev: portreta Emerencijane in Neže (Agnes) (portreta št. 1 in 2), portreta Jerneja in njegove prve žene Marije Elizabete (portreta št. 3 in 4) ter portreta zakoncev Janeza Karla in Ane Elizabete (portreta št. 7 in 8). Četrtemu in petemu slikarju pripadata upodobitvi Jernejeve druge žene Ane Marije (portret št. 5) in Karlove prve žene Ane Kristine (portret št. 6).

Enotni napisi z grbi so nastali ob ureditvi zbirke, bodisi po naročilu Janeza Karla, umrlega leta 1739, bodisi njegovega sina Karla Jožefa, ki je preminil leta 1761. Po vsej verjetnosti je dal galerijo urediti prav Karel Jožef ali pa se je to zgodilo zaradi njega. Taka praksa je bila uveljavljena zlasti

⁴⁷ Golec, *Valvasorji*, 21–24 in 56–58; Golec, "Poslednja volja," 230–31 in 236.

⁴⁸ Reisp, *Kranjski polihistor*, 63–64.

⁴⁹ Za številne v prispevku predstavljene umetnostnozgodovinske podatke in mnenja se iskreno zahvaljujem dr. Ferdinandu Šerbelju, dolgoletnemu sodelavcu Narodne galerije.

⁵⁰ Mnenje dr. Ferdinanda Šerbelja, posredovano avtorju 16. 7. 2024.

ob porokah in Karel Jožef, naslednik rodbinske posesti, se je poročil kar trikrat, vsakič v imenitno rodbino ter vsakokrat z grofico iz druge dežele. Prva – z njo se je oženil leta 1737 v Ljubljani – je izvirala iz kranjske grofovske rodbine Lambergov, druga, ki jo je vzel za ženo leta 1747 v Gradcu, je bila iz rodu štajerskih grofov Gabelhofnov (Gabelkoven), tretja, s katero je stopil pred oltar leta 1759 v Šentjuriju na Vinogradih (St. Georgen am Weinberg) pri Celovcu, pa je bila Korošica, grofica Christalnigg.⁵¹ Če bi morali priložnost za ureditev zbirke rodbinskih portretov iskati med njegovimi tremi porokami, bi dali prednostno mesto poroki z grofico Lamberg leta 1737, ko je bil Karel Jožef še mlad ženin in je še živel njegov oče, če ne tudi mati. Druga taka priložnost bi bila poroka njegove najstarejše sestre Ane Katarine (1693–1777) z Volfom Danijelom grofom Lichtenbergom – prvim grofovskim zetom Valvasorjev – leta 1714 na domačem Belneku,⁵² vendar dajeta nevestina starša, ki sta takrat štela 50 in 42 let, starejši vtis. Kot tretja pa bi prišla v poštev poroka najmlajše sestre Marije Alojzije (1713–1784) z Ernestom Francem Engelbertom grofom Paradeiserjem leta 1733 v Ljubljani.⁵³ Drugi sorojenci, med njimi jezuit, svetni duhovnik in uršulinka, se niso poročili, je pa Ana Katarina leta 1727 še enkrat stopila pred oltar kot vdova grofica Lichtenberg, in sicer z Jožefom Vidom baronom Neuhausom.⁵⁴ Vendar ta poroka ni bila več poroka osebe neposredno iz Valvasorjeve rodbine in tako ni mogla dati povoda za umetniško naročilo.

Radics je leta 1897 pri portretu Ane Elizabete omenil letnico, ki naj bi pričala, da je njen portret najmlajši (*dies Familien-Porträt, das der Jahreszahl nach jüngste [...] ist*).⁵⁵ Ker ni na sliki nobene letnice, je gotovo mislil leto baroničnega rojstva (1672). Za datacijo nastanka zbirke portretov je ključen droben podatek na portretu barona Janeza Karla, in sicer, da je bil dvakrat stanovski poverjenik (*STATVVM CARNIOLIAE BIS DEPVTVTVS*).⁵⁶ Drugi poverjeniški mandat so mu deželni stanovi zaupali po 16 letih leta 1717 in tudi zdaj je ostal na funkciji štiri leta, do leta 1721, zadnje tri tedne kot predsednik.⁵⁷ S tem odpade možnost, da bi portreti dobili končno obliko že leta 1714, ob poroki Ane Katarine z grofom Lichtenbergom. Če ostanemo pri sklepanju, da so belneški Valvasorji dali serijo portretov izdelati ob neki poroki, se čas njenega nastanka zoži na razpon 14 let med letoma 1733 in 1747, raje na štiri leta od poroke Marije Alojzije (1733) do prve poroke Karla Jožefa (1737). Njegova zadnja poroka na Koroškem leta 1759 ne pride v poštev: v tem primeru bi portrete ob smrti dve leti pozneje vsekakor hranil pri sebi v Celovcu, ne pa na Kranjskem.

O portretih enakega formata velikosti 191 × 112 cm v rjavih okvirjih s pozlačeno faseto⁵⁸ so doslej zmotno pisali kot o slikah, ki naj bi nastale sočasno. Ko jih je Radics leta 1897 precej natančno opisal, vključno z razvrstitvijo v jedilnici v drugem nadstropju zahodnega krila gradu Plankenwart, je o njihovem nastanku navedel: *Slike, vsekakor izpod roke dobrega slikarja, ki izvirajo iz prejšnjega [18.] stoletja, so oljne slike višine 1 m in 91 cm in širine 98 cm*⁵⁹ Avtorji muzejske razstave

⁵¹ Golec, *Valvasorji*, 264–73 in 474 (biogram).

⁵² Golec, *Valvasorji*, 252.

⁵³ Golec, *Valvasorji*, 257.

⁵⁴ Golec, *Valvasorji*, 240–48 in 254.

⁵⁵ Radics, "Valvasor-Studien XXXIII."

⁵⁶ Narodna galerija, NG S 943. Gl. sl. 7.

⁵⁷ Golec, *Valvasorji*, 235–36.

⁵⁸ Malce odstopa le širina portreta Neže Valvasor (portret št. 2; Narodna galerija, NG S 948) – 112,6 cm. Za tehnične podatke iz muzejske inventarne knjige in s seznama slik, oddanih Narodni galeriji, se iskreno zahvaljujem dr. Mateji Kos (dopis avtorju 14. 12. 2012).

⁵⁹ Radics, "Valvasor-Studien XXXIII."

iz leta 2002, posvečene 17. stoletju na Slovenskem, so šli z decidiranimi trditvami še dlje: *Serijski portreti rodbine je nastala istočasno in je delo istega slikarja*;⁶⁰ *Portret [Ane Marije Valvasor] je [...] eden od osmih še ohranjenih iz serije upodobitev Valvasorjev, ki so vsi nastali istočasno*.⁶¹ Zelo svobodno je sklicevanje na Reispa glede časa nastanka zbirke, sicer edina trditev, ki se opira na kakšnega avtorja: *Reisp tudi prepričljivo ugotavlja, da je serija nastala leta 1690, ko sta se poročila najmlajša upodobljena[,] in sicer Janez Karel baron Valvasor, ter Ana Elizabeta grofica Auersperg*.⁶² Razstavni katalog pripisuje avtorstvo Valvasorjevih portretov kranjskemu slikarju druge polovice 17. stoletja.⁶³

Omenjena zakonca Valvasor (portreta št. 7 in 8), ki jima je bilo ob poroki 26 in 18 let, nikakor nista mogla biti portretirana leta 1690, saj sta na upodobitvah prikazani starejši osebi. Andreja Vrišer (1993), ki se ni opirala na biografske podatke, ampak na nošo, je ženin portret uvrstila v poglavje o ženski noši v obdobju 1715–1750 in ob njenem primeru navedla, da so se takšne pričeske nosile do približno štiridesetih let 18. stoletja.⁶⁴ Ob objavi reprodukcije je portret postavila v začetek 18. stoletja,⁶⁵ enako kot v besedilu portret njenega soproga, kar naj bi določno nakazovala upodobljenčeva dolga lasulja.⁶⁶ Kakor koli, portreta sta najverjetneje delo istega slikarja in sočasnega nastanka. Ni nujno, da sta nastala šele ob ureditvi galerije portretov, kar se, kot smo videli, ni moglo zgoditi pred letom 1717, ko je bil Janez Karel drugič izvoljen za stanovskega poverjenika, saj napis na portretu govori o tem, da je bil dvakrat poverjenik.

Ostalih šest portretov je naslikalo četvero različnih rok, portretiranci pa so oblečeni v slogu starejših obdobj. Preden se bomo ustavili pri vsakem posebej, je treba v zvezi s tem zavrniti naslednjo interpretacijo iz muzejskega kataloga (2002): *Zanimivo pri tem je, da so upodobljeni v svojih sočasnih nošah; tako jih je slikar približal času, v katerem so živeli. Problem noše je bil ravno v zadnji četrtini 17. stoletja aktualen, ker se je tedaj moda spreminjala po francoskem vzoru. Zato je razumljivo, da se je tudi slikar zavedal vprašanja historiziranja oblačila, ko je šlo za upodobitve starejših oseb, saj je tako lahko ustvaril časovno distinkcijo med njimi*.⁶⁷ Ker slikar osmih Valvasorjevih portretov ni bil en sam, je napačna tudi razlaga, po katerih značilnostih naj bi ga prepoznali: toga drža portretiranih oseb, grobo modeliranje obraznih partij, velike oči z ostrimi obrobnimi linijami, ne najboljše obvladovanje perspektive ter precejšen smisel za slikanje detajlov oblačil in tekstilnih vzorcev.⁶⁸

Pri tistih osebah, ki jih slikarji niso poznali, so lahko uporabili starejše portretne predloge, za nošo pa starejše oblačilne vzorce. Katere upodobitve Valvasorjev poleg dveh zgoraj obravnavanih so pristne, narejene na podlagi vidnega v živo, ter na kaj so se slikarji sicer opirali, ko osebe niso imeli pred seboj, ostaja neznanka. Otipljivejši so viri o tem, kaj se je oz. kaj bi se s portreti lahko dogajalo od njihovega nastanka in po oblikovanju galerije.

Ni gotovo, kje so bili portreti shranjeni ob smrti Karla Jožefa leta 1761 – med tistimi štirinajstimi na rodbinskem gradu Belnek ali med onimi devetnajstimi v Valvasorjevi hiši v Ljubljani?

⁶⁰ *Theatrum vitae*, 151.

⁶¹ *Theatrum vitae*, 152.

⁶² *Theatrum vitae*, 191.

⁶³ *Theatrum vitae*, 151 in 152. O slogovnih značilnostih in potencialnem avtorstvu *Theatrum vitae*, 153.

⁶⁴ Vrišer, *Noša v baroku*, 34.

⁶⁵ Vrišer, *Noša v baroku*, 108 in 109.

⁶⁶ Vrišer, *Noša v baroku*, 50.

⁶⁷ *Theatrum vitae*, 151.

⁶⁸ *Theatrum vitae*, 151.

Zagotovo ne v Celovcu,⁶⁹ kjer je baron Karel Jožef v zakonu z grofico Christalnigg preživel zadnji dve leti življenja in kjer sta se mu rodili dve hčerki, mlajša že kot posthumna in kot zadnji otrok Valvasorjevega rodu. Slednja, krščena na ime Marija Frančiška Elizabeta, je znana pod imenom Fanny Valvasor Morelli (1761–1829), bila je soproga goriškega zgodovinarja Carla Morellija, pisateljica in ustanoviteljica kratkotrajnega, v Benetkah izhajajočega literarnega časopisa, umrla pa je v Padovi.⁷⁰ Vendar z galerijo Valvasorjevih slik ni bila povezana ne ona ne njena leto dni starejša sestra Marija Ana Ivana (1760–1839), ki je postala soproga dveh visokih častnikov in je nazadnje živela v štajerski prestolnici, kjer je preminila kot zadnja oseba, rojena s priimkom Valvasor.⁷¹ Veliko bolj logično je, da je portrete po Karlu Jožefu podedovala njegova najstarejša odrasla hči Marija Antonija (1749–1813), ki se je rodila v Ljubljani in je v očetovi rodni deželi preživela poleg mladosti še nekaj poznejših let, umrla pa je v galicijskem Lvovu. Ta hči barona Karla Jožefa iz zakona z grofico Gabelhofen je ob očetovi smrti štela dvanajst let. Pet let pozneje se je omožila z Janezom Jakobom grofom Gaisruckom (1737–1801), ki je zadnjih šest let opravljal funkcijo guvernerja Galicije, prej pa je kot visok uradnik služboval v Celovcu in Gradcu ter štiri leta (1791–1795) kot najvišji državni predstavnik v Ljubljani s funkcijo predsednika deželnega glavarstva za Kranjsko.⁷²

Kje so bili do preselitve na štajerski grad Plankenwart shranjeni Valvasorjevi portreti, lahko le sklepamo. Leta 1770, devet let po smrti barona Karla Jožefa, je njegova tretja žena dobila dve tretjini zapuščine, tri hčerke iz dveh zakonov pa skupaj eno tretjino. Grad Belnek je že leta 1763 pristal na dražbi in prišel v roke Valvasorjevih vipavskih sorodnikov baronov Neuhausov, hiša na ljubljanskem Novem trgu pa je od leta 1771 izpričana v lasti tujega človeka, barona Flödniga (Smledniškega), potem ko so v njej do leta 1766 pomrle vse tri neporočene sestre Karla Jožefa barona Valvasorja. Malo pozneje je bila odtujena Valvasorjeva posest na Štajerskem. Nekoč Gabelhofnovo hišo na graškem Lentu je podedovala hči Marija Antonija in jo je hčerkin varuh še v šestdesetih letih prodal, posest Riegersdorf pri Judenburgu pa je do prve polovice sedemdesetih let ostala v rokah Valvasorjeve tretje, vnovič omožene žene.⁷³

Ni izključeno, da je Marija Antonija, ki je leta 1766 s poroko postala grofica Gaisruck, portrete prenesla na grad Ojstrica pri Vranskem, kjer je njen soprog gospodaril skoraj četrt stoletja med letoma 1767 in 1791, medtem ko je z družino kot državni uradnik živel v Celovcu, Gradcu in Ljubljani. Za to ni sicer razen Gaisruckovega lastništva Ojstrice nobenega drugega indicija.⁷⁴ Sicer pa je bil ta grad stoletje prej precej povezan z Valvasorji, ki so imeli svoj matični grad Medija nedaleč stran, na kranjski strani deželne meje pod Trojanami. Dva portretiranca, polihistorjev oče Jernej Valvasor in njegova prva žena Ana Kristina baronica Schrattenbach, sta se tu leta 1617 poročila, ker je bil grad v rokah nevestinega sorodstva.⁷⁵ Generacijo zatem je ojstriško gospostvo od Schrattenbachov vzel v zakup Jernejev sin iz drugega zakona Janez Ditrih Valvasor (1632/33–1683/89) in povzročil škandal, ker se je poročil z navadnim dekletom, grajsko ključarico (1657 ali 1658).⁷⁶

⁶⁹ AT KLA, KLA 876, Landesgericht Klagenfurt, BA Verlässe, Fasz. 56–1761–Nr. 15, 20.–23. 4. 1761.

⁷⁰ Golec, *Valvasorji*, 288–97. O njej podrobno Golec, "Kontesa Fanny."

⁷¹ Golec, *Valvasorji*, 286–88, 475–76 (biogram).

⁷² Golec, *Valvasorji*, 286–88, 476 (biogram).

⁷³ Golec, *Valvasorji*, 277–79.

⁷⁴ Golec, *Valvasorji*, 282.

⁷⁵ Golec, *Valvasorji*, 171.

⁷⁶ Golec, *Valvasorji*, 298–301.

Kakor koli, Ojstrica je prešla iz Gaisruckovih v tuje roke leta 1791, v letu, ko je grof Janez Jakob postal šef državne uprave za Kranjsko v Ljubljani in to ostal naslednja štiri leta do premestitve v Lvov.⁷⁷ V Gaisruckovih ljubljanskih letih sta se v tamkajšnji stolnici omožili dve hčeri, najprej leta 1792 najstarejša, 25-letna Marija Kristina, ki je stopila pred oltar s Karlom Antonom grofom Stürgkhom,⁷⁸ od leta 1791 do smrti 1825 lastnikom gradu Plankenwart.⁷⁹ V tem času so na novopridobljeni štajerski grad morali priti tudi portreti Valvasorjev, in sicer bodisi iz Ljubljane, kjer sta zakonca Stürgkh živela vsaj še leta 1794 ob krstu prvega otroka,⁸⁰ bodisi z gradu Ojstrica ali s kakšne neznane vmesne postaje. In tedaj jih je bilo še najmanj devet, kolikor jih je leta 1846 naštel Rudolf Puff.⁸¹

V zvezi s potomstvom Karla Jožefa barona Valvasorja (1708/10–1761) iz grofovskih rodbin Gaisruck in Stürgkh kaže omeniti dve znameniti osebnosti, ki sicer nimata nobene zveze s plankenwartskimi portreti, razen da so na šestih upodobljeni tudi njuni predniki. Prva osebnost je v Celovcu rojeni brat Marije Kristine grofice Gaisruck, poročene grofice Stürgkh. Karel Kajetan grof Gaisruck (1769–1846) je postal milanski nadškof (1818) in kot tak kardinal (1824). Ta priljubljeni cerkveni dostojanstvenik je leta 1846 na rimski konklave z zamudo prinesel cesarjevo pismo z vetom.⁸² Druga osebnost pa je pravnuk kardinalove sestre Marije Kristine grofice Stürgkh, Karl grof Stürgkh (1859–1916), v letih 1911–1916 avstrijski ministrski predsednik, ki je v odločilnem času za dvojno monarhijo, sredi prve svetovne vojne, postal žrtev atentata.⁸³

Dobršen del zaslug, da se je zbirka osmih portretov članov rodbine Valvasor ohranila, gre torej grofom Stürgkhom. Skoraj celo stoletje potovanja galerije – od smrti Karla Jožefa barona Valvasorja leta 1761 do Puffovega poročila o njej na Plankenwartu leta 1846 – smo tako premostili s precejšnjo gotovostjo, čeprav za ves ta čas ne poznamo nobenega vira, ki bi o obstoju in lokaciji zbirke pričal več kot le posredno.

Hipotetična, a prav tako zelo verjetna je tudi pot devetih izpričanih portretov in njihovih morebitnih predlog od nastanka do leta 1761. Iz časa pred tem ne srečamo v zapuščinskih inventarjih Valvasorjev⁸⁴ nobenih omemb portretov, za katere bi lahko upravičeno sklepali, da so identični s

⁷⁷ Golec, *Valvasorji*, 282.

⁷⁸ Golec, *Valvasorji*, 283.

⁷⁹ Uhlirz, *Schloß Plankenwarth*, 76; Wiesflecker, "Im alten und im neuen Österreich," 125.

⁸⁰ Golec, *Valvasorji*, 248.

⁸¹ Puff, "Die Valvasore," 302–03.

⁸² Golec, *Valvasorji*, 283–84.

⁸³ Golec, *Valvasorji*, 284; Wiesflecker, "Im alten und im neuen Österreich," 129–31.

⁸⁴ Ohranjeni so naslednji zapuščinski inventarji: inventar delitve zapuščine Hieronima Valvasorja iz leta 1612/13 (SI AS 740, Gospodstvo Jablje, fasc. 8, Medija – Dominicalia, Zapuščinski spisi, 4. 4. 1612/ [7.] 1. 1613), zapuščinski inventar njegovega sina Adama Valvasorja iz leta 1625 (SI AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–2, 8. 2. 1625), Adamovega sina Janeza Krstnika iz leta 1650 (prav tam, lit. Z–4, 26. 7. 1650), Ane Marije Valvasor, rojene Rauber, vdove Adamovega brata Jerneja, iz leta 1657 (prav tam, šk. 130, fasc. XIV, lit. Z 4 1/2, 20. 8. 1657), Jernejevega sina Janeza Herbarda iz leta 1681 (prav tam, šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–6, 12. 8. 1681), Jernejevega sina polihistorja Janeza Vajkarda iz leta 1694 (prav tam, šk. 131, fasc. LIV, lit. Z–7/I, 16. 1. 1694; prav tam, lit. Z–7/II, 13. 1. 1694), Adamovega vnuka Adama Sigfrida (prav tam, šk. 131, fasc. LIV, lit. Z–10, 24. 10. 1699), Jurija Maksimilijana iz Jernejeve rodbinske veje iz leta 1721 (prav tam, šk. 117, fasc. XXXXVII, lit. V–13, 28. 4. 1721), njegove neporočene sestre Marije Ane iz leta 1757 (AT StLA, Landrecht, K 1364, Heft 7, Valvasor (1), 25. 6. 1757) in obubožanega sina, nazadnje mitničarja, Jerneja Sigfrida iz leta 1759 (SI AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 118, fasc. XXXXVII, lit. U–V–32, 27. 3. 1759), bogatega Karla Jožefa, prav tako iz Jernejeve rodbinske veje, iz leta 1761 (prav tam, šk. 118, fasc. XXXXVII, lit. U–V–37, 30. 7. 1761; AT KLA, KLA 876, Landesgericht Klagenfurt, BA Verlässe, Fasz. 56–1761–Nr. 15, 20.–23. 4. 1761; AT StLA, Landrecht, K 1364, Heft 7, Valvasor (1), 20. 5. 1761; K 1365, Heft 1, Valvasor (2), 20.–23. 4.

pozneje dokumentiranimi celopostavnimi portreti na Plankenwartu ali s predlogami zanje. Glavni razlog je ta, da se je ohranil zapuščinski inventar samo ene portretirane osebe, in sicer Ane Marije Valvasor, rojene Rauber (ok. 1610–1657), druge žene Jerneja Valvasorja in matere polihistorja Janeza Vajkarda. Ne med njeno skromno zapuščino v najetem stanovanju v Ljubljani ne med veliko bogatejšim inventarjem na gradu Medija niso popisali nobene slike, tako tudi ne Jernejevega portreta in portretov obeh njegovih soprog.⁸⁵ Inventar medijske graščakinje sicer ne odraža stanja, kakršno je bilo na Mediji pred Jernejevo smrtjo dobrih šest let prej (1651). Del premočnin so namreč dediči, Jernejevi otroci iz prvega zakona, medtem potrjeno že raznesli, o čemer pričajo regesti popisanih dokumentov.⁸⁶ Kakor je sin Karel proti potrdilu odnesel (starejša) očetova pisanja,⁸⁷ se je najverjetneje zgodilo s knjigami in očitno s portreti, zato v vdovinem inventarju ni navedena nobena knjiga in slika, ampak le nekaj tapiserij.⁸⁸ Podobno je z zapuščinskimi inventarji svojcev portretirancev v *Galeriji Valvasoriana*. Najzgodnejši ohranjeni zapuščinski inventar katerega od Valvasorjev je inventar delitve zapuščine po Hieronimu (ok. 1550–1602/3), začetniku rodu kranjskih Valvasorjev, nastal šele desetletje po njegovi smrti (1612/13), v njem pa ni sledu o kakršnih koli portretih ali slikah.⁸⁹ Kronološko mu sledi popis zapuščine Hieronimovega starejšega sina in Jernejevega brata Adama (ok. 1592–1624), zgodaj umrlega začetnika Adamove veje in graditelja dvorca Zavrnh pri Svibnem. Ta inventar iz leta 1625 je zgovoren le *per negationem*, ker pozna en sam portret (*Contrafet*), Adamov, popisani v njegovem najetem ljubljanskem stanovanju,⁹⁰ in priča, da Adam ni imel portretov drugih Valvasorjev – svojih staršev ter nesorodnika Janeza Krstnika Valvasorja in njegove žene Emerencijane. Inventarji drugih Valvasorjev obravnavajo zapuščine oseb, ki so bile od naših osmih portretirancev sorodstveno bolj oddaljene kakor Hieronim in Adam. Kronološko in sorodstveno sta jim še najbližja Adamov sin in naslednik v Zavrhu Janez Krstnik (1613/15–1650), čigar inventar ne pozna nobene slike,⁹¹ ter inventar neporočene baronice Marije Elizabete (1694–1766), hčere najmlajših dveh upodobljencev, ki je umrla v Valvasorjevi hiši v Ljubljani in v katere zapuščini prav tako ni bilo portretov.⁹²

1761 (prepis 22. 6. 1761)), Franca Antona iz Adamove rodbinske veje iz leta 1761 (SI AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 118, fasc. XXXXVII, lit. U–V–36, 10. 4. in 5. 5. 1761), njegove matere Frančiške Uršule, rojene pl. Segalla, iz leta 1764 (prav tam, lit. U–V–39, 15. 10. 1764) in neporočene Marije Elizabete iz Jernejeve rodbinske veje (prav tam, lit. U–V–40, 6. 3. 1766).

⁸⁵ SI AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 130, fasc. XIV, lit. Z 4 1/2, 20. 8. 1657.

⁸⁶ V inventarju je omenjen zapuščinski inventar Jernejevih razdeljenih premočnin, ki so se nahajale v Ljubljani, datiran 7. marca 1652 (prav tam, pag. 7/Nr. 15). Sinova Karel (J–I–2) in Franc Adam iz prvega zakona sta 27. aprila 1652 podpisala pobotnico o prejemu očetovih in materinih premočnin (prav tam, pag. 6/Nr. 11). Poravnava med Jernejevimi dediči in dediči njegovega brata Adama je bila datirana 9. februarja 1652 v Ljubljani (prav tam, pag. 7/Nr. 14). Pri tem je treba spomniti na poročno pogodbo med zakoncema iz leta 1632, po kateri je od premočnin, vključno s srebrnino, pripadla vdovi tretjina, otrokom iz obeh zakonov pa dve tretjini (SI AS 748, Gospodstvo Krumperk, Spisi, fasc. 25, Familiaria, Ženitna pisma, 7. 2. 1617 in 5. 4. 1632).

⁸⁷ SI AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 130, fasc. XIV, lit. Z 4 1/2, 20. 8. 1657 šk. 130, fasc. XIV, lit. Z 4 1/2, 20. 8. 1657, pag. 6/Nr. 12. V vdovinih rokah so ostali le dokumenti iz časa po njeni poroki z Jernejem leta 1632 (prav tam, pag. 3–10).

⁸⁸ SI AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 130, fasc. XIV, lit. Z 4 1/2, 20. 8. 1657 šk. 130, fasc. XIV, lit. Z 4 1/2, 20. 8. 1657, pag. 75.

⁸⁹ SI AS 740, Gospodstvo Jablje, fasc. 8, Medija – Dominicalia, Zapuščinski spisi, zapuščinski inventar Hieronima Valvasorja 4. 4. 1612 / [7.] 1. 1613.

⁹⁰ SI AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–2, 8. 2. 1625, pag. 41.

⁹¹ SI AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–4, 26. 7. 1650.

⁹² SI AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 118, fasc. XXXXVII, lit. U–V–40, 6. 3. 1766.

Od inventarjev bližnjih sorodnikov osmih portretirancev pogrešamo zlasti inventar zapuščine Karla Valvasorja (1617/20–1697), Jernejevega sina iz prvega zakona in ene središčnih osebnosti Valvasorjeve rodbine. Kot vse kaže, je kranjsko ograjno sodišče upoštevalo njegovo oporočno željo, naj premoženje brez predhodne zapore in inventure izroči sinu Janezu Karlu (1664–1739).⁹³ Za slednjim in za njegovo ženo sta ostala portreta, ne pa tudi zapuščinska inventarja. Če nič drugega, bi iz teh treh inventarjev lahko izvedeli vsaj to, koliko družinskih portretov je bilo ob njihovi smrti shranjenih na gradu Belnek in v Valvasorjevi hiši v Ljubljani, na tistih dveh lokacijah, kjer so ju popisali po smrti Karlovega vnuka Karla Jožefa leta 1761. Karel Valvasor, ki je leta 1667 zase, za svoje potomce in potomce bratranca Janeza Krstnika Valvasorja izposloval baronski naslov, je bil najprej graščak na domači Mediji in na bližnjem Gamberku, nato pa je pred letom 1667 postal gospodar gradu Belnek v Moravški dolini, po katerem njegovo rodbinsko vejo imenujemo tudi belneška, njega pa začetnik belneških Valvasorjev.⁹⁴ Zbirka portretov s Plankenwarta se konča z njegovim sinom Janezom Karlom in snaho, v njej sta portreta obeh Karlovih sopro, njegovih staršev, babice in očetove druge žene, kar samo potrjuje, da je *Galerija Valvasoriana*, kot jo je leta 1846 prvi opisal Puff, po svoji sestavi in genezi zbirka portretov belneške rodbinske veje.

Da se je toliko portretov ohranilo prav v rokah te veje – pri drugih vejah je izpričanih samo peščica, danes pa ni znan nobeden – in da so jim njeni člani posvečali tolikšno pozornost, nikakor ne preseneča, saj so bili belneški Valvasorji najuglednejši del Valvasorjevega rodu na Kranjskem, močno vpeti v družbeno in politično življenje dežele.⁹⁵ S slavnimi predniki so se pred grofovskimi rodbinami, s katerimi so sklepali poročne zveze, morali izkazovati več generacij, do vključno grofice Gaisruck, vnukinje zadnjega, Karla Jožefa, ki se je omožila v grofovsko rodbino Stürgkh in prek katere je Valvasorjeva zbirka portretov prišla na Plankenwart, ne prej kot v letu njene poroke 1792.⁹⁶

Vsebina portretov

Vsebini posameznih portretov se bomo posvetili le na kratko z zgodovinskega vidika. Gre za upodobitve šestih žensk in samo dveh moških. Poleg enotnega formata in napisov z imenom in plemiškim predikatom upodobljenca oz. upodobljenke je pri vsakem naslikan tudi rodbinski grb, in sicer rodbine, v kateri se je oseba rodila. Pri portretirankah so to torej grbi njihovih izvornih rodbin: Khisel, Scheyer, Dornberg, Rauber, Schrattenbach in Auersperg. Vse osebe so upodobljene celopostavno, pri čemer sta moška obrnjena rahlo v desno, ženske pa v levo, razen Neže (Agnes), žene začetnika rodu Hieronima Valvasorja (portret št. 2). Ta posebnost nemara priča, da portretiranka tedaj ni več imela moža († 1602/3) in da hkrati z njenim ni nastal tudi njegov portret.

Portret Neže (Agnes) Valvasor (portret št. 2) je izdelala ista roka kakor portret že veliko prej, leta 1572 preminule Emerencijane Valvasor (portret št. 1). Morda tudi Emerencijanin portret ni imel para, upodobitve devet let za njo umrlega soproga Janeza Krstnika († 1581). Oba ženska portreta

⁹³ SI AS 308, Zbirka testamentov Deželnega sodišča v Ljubljani, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–5, 27. 9. 1694.

⁹⁴ O Karlu gl. Golec, *Valvasorji*, 208–27.

⁹⁵ Golec, *Valvasorji*, 14, 470–71, 473 in 474.

⁹⁶ O poroki gl. Golec, *Valvasorji*, 283.

se zlasti po ovratniku, t. i. mlinskem kamnu, in črno-beli modi umeščata v zgodnje 17. stoletje. Za orientacijo povejmo, da je bila Neža (Agnes) živa vsaj še leta 1627, tedaj stara okoli 67 let.⁹⁷

Kot rečeno, Emerencijana, rojena pl. Khisl, ni pripadala rodbini Valvasor, ki jo je zasnoval polihistorjev iz Italije na Kranjsko priseljeni ded Hieronim, ampak je bila prva žena Hieronimovega gospodarja in dobrotnika Janeza Krstnika pl. Valvasorja, doma iz Telgata na Bergamskem. Ta je svojemu služabniku v oporoki leta 1581 pod določenimi pogoji zapustil grad Medija pod Trojanami, ki je postal matični grad novega rodu Valvasorjev, po Mediji imenovanem *von Galleneck*.⁹⁸ Tak predikat najdemo neupravičeno tudi na Emerencijaninem portretu, ki ima pod Khislovim grbom napis: *EMERENTIANA VAVASOR DE GALLENEK NATA DE KHISEL*. Je pa pristna oblika priimka Vavasor, s katero se je v virih skoraj dosledno pojavljal njen soprog.⁹⁹ Emerencijana je na portretu upodobljena kot mlajša oseba, kar morebitno predlogo portreta postavlja bliže začetku druge polovice 16. stoletja. Izhajala je iz ljubljanske meščanske, pozneje poplemenitene rodbine Khisl in ob poroki ni bila nujno že plemkinja.¹⁰⁰ Obenem je edina oseba s priimkom Valvasor, ki jo poznamo z dveh upodobitev. Poleg oljne slike je kot stilizirana figura prikazana še na svojem in moževem nagrobniku v Laškem, izdelanem po soprogovi smrti (1581).¹⁰¹

Enako obliko priimka Vavasor srečamo tudi na portretu (portret št. 2) druge najstarejše osebe, prav tako upodobljene kot mlade, Hieronimove soproge Neže (Agnes), rojene pl. Scheyer – Širske (ok. 1560 – ne pred 1627). Pod Scheyerjevim grbom je napis: *AGNES VAVASOR DE GALLENEK NATA DE SHAYER*. S poroko s Štajerko Scheyerjevo se je neplemič oz. samozvani plemič Hieronim (ok. 1550–1602/3) sploh legitimiral in čez precej časa, šele malo pred smrtjo, skupaj s kranjskim deželanstvom dosegel avtomatično priznanje plemiškega stanu (1602).¹⁰² Danes je znano, da se je že on predstavljal kot sorodnik Janeza Krstnika Valvasorja in da si njunega sorodstva ni izmislil šele vnuk polihistor Janez Vajkard, ki je prav tako dobro vedel, da je resnica drugačna, a jo je zavestno zamolčal.¹⁰³ Oblika priimka Vavasor na Nežinem portretu, enaka kot na Emerencijaninem, naj bi tudi utrjevala lažno predstavo o Hieronimovem sorodstvu z Janezom Krstnikom in Emerencijano, tako kot se Emerencijanin predikat »de Gallenek« nanaša na Medijo. Kot kaže, se Hieronim niti ni pisal povsem enako kot njegov dobrotnik, zapisovanje priimka pa je pri članih njegove ožje družine precej nihalo.¹⁰⁴

Oblika priimka Valvasor, ki jo srečamo sicer tudi že pri Hieronimu, se je dokončno uveljavila v drugem desetletju 17. stoletja pri njegovih dveh sinovih Adamu in Jerneju.¹⁰⁵ Jernej (ok. 1596–1651), oče polihistorja Janeza Vajkarda, je nazadnje prevzel Medijo in glavnino njene posesti, čeprav ni bil prvorojenec.¹⁰⁶ Portret z mečem kot statusnim znamenjem prikazuje mladega Jerneja (portret št. 3). Zato pa se napis pod Valvasorjevim rodbinskim grbom, najdaljši od vseh osmih naslovov portretov, nanaša na poznejši čas, saj navaja dve Jernejevi politični funkciji, ki ju je opravljal šele v tridesetih

⁹⁷ Golec, *Valvasorji*, 40–45 in 64.

⁹⁸ Golec, *Valvasorji*, 31–36.

⁹⁹ Golec, *Valvasorji*, 74.

¹⁰⁰ Golec, *Valvasorji*, 31 in 33.

¹⁰¹ O nagrobniku gl. Cevc, »Trije poznorenesančni,« 309–16.

¹⁰² Golec, *Valvasorji*, 56–58.

¹⁰³ Golec, *Valvasorji*, 57–58; Golec, »Poslednja volja,« 231 in 236.

¹⁰⁴ Golec, *Valvasorji*, 73–81; Golec, »Poslednja volja,« 231–32.

¹⁰⁵ Golec, *Valvasorji*, 78–79.

¹⁰⁶ Golec, *Valvasorji*, 61–63.

in štiridesetih letih 17. stoletja – najprej glavnega prejemnika kranjskih deželnih stanov (1630–1633) in nato stanovskega poverjenika, člana najožjega organa deželne samouprave (1640–1643 in 1646–1649).¹⁰⁷ Napis se glasi: *BARTHOLOMEVS VALVASOR DE GALLENEK OLIM STATVVM CARNIOLIAE. SUPREMVVS QVAESTOR. POSTEA DEPVSTATVS*. Andreja Vrišer je nastanek portreta ob njegovi objavi postavila v sredo 17. stoletja,¹⁰⁸ vendar je bil Jernej tedaj že petdesetletnik, na portretu pa je mlajši. Na drugi strani je ista avtorica zapisala, da se upodobljenčeva noša precej ujema s pozno različico španske noše Urha (Ulrika) Eggenberga na portretu tega visokega deželnega uradnika z letnico 1624.¹⁰⁹

Na portretih naslednjih dveh oseb po starostnem zaporedju, obeh Jernejevih žena, sta v časovnem razmiku upodobljeni Marija Elizabeta, rojena pl. Dornberg (ok. 1600–1630/32) (portret št. 4), in Ana Marija, rojena pl. Rauber (ok. 1610–1657) (portret št. 5). Portret prve žene je nastal sočasno z Jernejevim, medtem ko je upodobitev druge žene, matere polihistorja Janeza Vajkarda, mlajša in delo drugega avtorja. Pri prvi soprogi se napis pod Dornbergovim grbom glasi: *MARIA ELISABETHA VALVA* /¹¹⁰ *SOR DE GALLENEK NATA L B DE DOREMBERG*. Napis z Rauberjevim grbom na drugem portretu pa pravi: *ANNA MARIA VALVASOR DE GALLENEK NATA LB RAVBER*.

Ta portret, ki prikazuje žensko v zrelih letih, je od vseh najkvalitetnejši, vendar na njem zmotita dve stvari. Prvič, baronski predikat (LB = libera baronessa) ob dekliškem priimku Rauber, in drugič dejstvo, da se stilno uvršča v šestdeseta ali sedemdeseta leta 17. stoletja, ko je bila Ana Marija že pokojna. Kot smo videli, njen portret tudi ni bil popisan v zapuščinskem inventarju leta 1657, zato smo sklepali, da ga je z Medije tako kot tri starejše odnesel pastorek Karel. A če bi se Ana Marija dala portretirati, bi bila njena oljna slika skoraj gotovo do smrti v njenih rokah. Povedano samo še dodatno utrjuje možnost, da ta ženski portret ni pristna upodobitev, ampak je bil portretni zbirki belneške veje Valvasorjev dodan naknadno, morda šele ob oblikovanju galerije.

Obe Jernejevi ženi je kot baronici imenoval tudi Janez Vajkard na rodovnem deblu Valvasorjev v *Slavi vojvodine Kranjske* (1689).¹¹¹ Vprašanje je, ali sta tak plemiški naslov imeli na portretih že od samega začetka ali sta ga dobili ob ureditvi galerije veliko desetletij pozneje. Okoliščine kažejo na zadnjo razlago. Dornbergova, doma z Goriškega in prednica Karlove ali belneške veje Valvasorjev, potrjeno ni bila baronica, ampak je imela barone samo med daljnimi sorodniki Dornbergi.¹¹² Prav tako se za življenja nikoli ni naslavljala z baronico Ana Marija iz znamenite kranjske rodbine Rauberjev, kakor v njenem času tudi ne drugi Rauberji. Baronstvo jim je bilo namreč priznано za nazaj šele leta 1681.¹¹³ Samo v tem pogledu je naslovitev polihistorjeve matere kot rojene baronice upravičena.

Portret Ane Marije je na Puffa (1846) naredil precej neprijeten vtis, saj jo je imenoval *ženska s strašansko ukazovalnim izrazom obraza, ki so se mu srhljivo podali veliki kodri, resna, črna in siva obleka*.¹¹⁴ S temi besedami jo je glede na videz označil veliko prej, preden je prišlo na dan, kako

¹⁰⁷ Golec, *Valvasorji*, 181.

¹⁰⁸ Vrišer, *Noša v baroku*, 86 in 87.

¹⁰⁹ Vrišer, *Noša v baroku*, 13.

¹¹⁰ Delitev besede v dve vrstici z znakoma =.

¹¹¹ Valvasor, *Die Ehre deß Hertzogthums Crain*, IX: 109.

¹¹² Golec, *Valvasorji*, 69–171.

¹¹³ Golec, *Valvasorji*, 27 in 171–72.

¹¹⁴ Puff, "Die Valvasore," 302.

neizprosna je bila v svoji oporoki (1657), s katero je razdedinila sina Janeza Ditriha, ker se je name-raval poročiti z neplemkinjo, kar je malo zatem zares storil.¹¹⁵

Portret zgodaj umrle Ane Kristine, rojene baronice Schrattenbach (ok. 1627–1649) (portret št. 6), prve soproge Karla Valvasorja (1617/20–1697), Jernejevega sina iz prvega zakona, je po nastan-ku skoraj brez dvoma starejši od slike, ki naj bi ponazarjala Ano Marijo. Lahko bi šlo za resnično upodobitev, bodisi neposredno na platno bodisi posthumno po malo prej nastali predlogi. Ker je portretiranka brez rože ali šopka, je slikar ni portretiral ob poroki (verjetno leta 1648), do njene smrti pa mu je za delo ostalo zelo mala časa. Zelo verjetno je sočasno nastal tudi Karlov portret, ki ga že leta 1846 ni bilo več v galeriji na Plankenwartu. Na portretu Ane Kristine je pod Schrattenbachovim grbom napis, ki daje upodobljenki pred poroko upravičeno baronski naslov: *ANNA CRISTINA VALVASOR DE GALLENEC* [sic!] *NATA L. B. DE SHROTENBAH*. Janez Vajkard jo je na rodbinskem rodovniku v *Slavi* (1689) povzdignil v grofico,¹¹⁶ ker je leta 1649, malo po njeni smrti, del Schrattenbachove rodbine res dosegel grofovstvo.¹¹⁷ Niso pa te kratkotrajne članice Valvasorje-ve rodbine ovekovečili z grofovskim naslovom tudi naročniki galerije portretov, ko so dali portrete naknadno opremiti z naslovi.

O pozneje izgubljenem portretu Karlove druge žene Ane Rozine Valvasor (po 1619–1702) vemo le to, kar je leta 1846 zapisal Puff in po njem tri desetletja pozneje (1877) povzel Radics. Sko-raj gotovo je napis o njej govoril kot o rojeni grofici Barbo pl. Waxenstein, kakor jo imenujeta oba avtorja; grofovski naslov je, kot rečeno, prejela kot že dolgo omožena leta 1674. Upodobljenka naj bi bila sicer čudovita črno oblečena dama zelo duhovitega izraza.¹¹⁸

V *Galeriji Valvasoriana* po več značilnostih izstopata portreta najmlajših dveh oseb, zakon-cev Janeza Karla barona Valvasorja (1664–1741) in Ane Elizabete, rojene grofice Auersperg (1672–1729/39) (portreta št. 7 in 8). Prvič sta posebna po tem, da sta upodobljenca edina iz Valvasorjeve-ga rodu imenovana baron in baronica, kar je bilo glede na pobaronjenje portretirančevega očeta Karla leta 1667 povsem upravičeno. Drugič, da za njuna portreta najverjetneje ni bilo predloge, ampak je šlo za prvo upodobitev. In tretjič, da prikazujeta osebi v poznejših letih, ki bi ju po me-rilih dobe imenovali stari. Glede na povedano sta njuna prikaza avtentična. Portreta sta tako kot drugi opremljena vsak s svojim grbom, moški portret z Valvasorjevim, ženski z Auerspergovim. Ana Elizabeta je predstavljena kot *ANNA ELISABETHA VALVASOR L. B. DE GALLENEC NATA COMITISSA AB AVERSPERG*, napis na portretu barona Janeza Karla pa se glasi: *JOANNES CA-ROLVS VALVASOR L. B. DE GALLENEC STATVVM CARNI* ¹¹⁹ *OLIAE BIS DEPVTVVS*. Ta, kot že rečeno, vsebuje dragocen, na videz ne posebej pomemben podatek, da je bil Janez Karel dvakrat poverjenik kranjskih deželnihi stanov,¹²⁰ kar omogoča datacijo nastanka napisa, če že ne tudi same-ga portreta, v čas od 1717 dalje (mandat se mu je iztekel leta 1721).

Zadnji trije portretiranci so torej pripadali najpomembnejši veji Valvasorjev, Karlovi oz. bel-neški. Starejše portrete, katerih števila ne poznamo, je njen začetnik, polihistorjev polbrat Karel, po smrti očeta Jerneja (1651) odnesel z Medije, najprej najverjetneje na bližnji Gamberk in nato na

¹¹⁵ Golec, *Valvasorji*, 298–300. Oporoko je brez komentarja prvi objavil že Radics leta 1910 (Radics, *Johann Wei-khard*, 49–53).

¹¹⁶ Valvasor, *Die Ehre deß Hertzogthums Crain*, IX: 109.

¹¹⁷ Golec, *Valvasorji*, 27.

¹¹⁸ Puff, "Die Valvasore," 302; Radics, "Valvazor na Štajarskem," 237.

¹¹⁹ Delitev besede v dve vrstici z znakoma = .

¹²⁰ Golec, *Valvasorji*, 235–36.

kupljeni Belnek v Moravški dolini, kjer so se jim pridružili novi. Na Belneku so potreti, kolikor jih Karel ali potomci niso prenesli v rodbinsko hišo v Ljubljani, dočakali prodajo gradu v tuje roke (1763).¹²¹

Vprašanje je, kateri od danes ohranjenih osmih in neznanega števila izgubljenih portretov so bili ob oblikovanju *Galerije Valvasoriane* ali že prej interpolirani med pristne upodobitve, kar pomeni, da je šlo za kupljene portrete tujih oseb, ki so jih opremili z napisi in zbirko tako dopolnili s slikami manjkajočih sorodnikov. Treba je upoštevati tudi možnost, da bi bili portreti prvih štirih portretirancev (sl. 1–4) kopije starejših portretov oz. da so nastali za nazaj v 18. stoletju. Kot tovrstne galerije nasploh je bila Valvasorjeva samo idealizirana rekonstrukcija galerije prednikov.

Portreti drugih Valvasorjev

Za konec se pomudimo še pri drugih identificiranih portretih članov Valvasorjeve rodbine. Vprašanje sicer presega okvir obravnave *Galerije Valvasoriane*, prispeva pa k celovitejši sliki upodabljanja pripadnikov tega zaradi polihistorja Janeza Vajkarda slovečega kranjskega plemiškega rodu. Vse kaže, da se je poleg polihistorjevega bakroreza v *Slavi vojvodine Kranjske* ohranil en sam portret katerega od rodbinskih članov, in sicer njegove najmlajše hčerke, medtem ko so iz omemb v zapuščinskih inventarjih znani štirje starejši, vsi iz 17. stoletja. Prvega smo že omenili, gre za portret zgodaj umrlega Adama Valvasorja (ok. 1592–1624), brata polihistorjevega očeta Jerneja in začetnika Adamove završke veje. Omenjen je samo leta 1625 v Adamovem zapuščinskem inventarju,¹²² nato pa ga ni v zapuščini nobenega od njegovih potomcev. Kot smo videli, inventurni komisariji pri njegovem sinu in nasledniku v Zavrhu Janezu Krstniku, umrlem leta 1650, sicer izobražencu, niso popisali slik,¹²³ bodisi ker jih ni imel, bodisi ker so jih preprosto izpustili. Vnuk Adam Sigfrid (roj. 1649), od 1667 baron, umrl leta 1699 na Mediji, potem ko je leta 1683 Zavrh zamenjal za matični grad Valvasorjev,¹²⁴ je bil po vsem sodeč precej večji ljubitelj umetnosti, saj v grajskih prostorih ni manjkalo slik, a so med njimi popisali en sam portret katerega od članov rodbine, kontrafe Adama Sigfrida.¹²⁵

Ko sta se dobrih šestdeset let za njim poslovila od tega sveta njegov komaj sveže poročeni vnuk baron Franc Anton (1719–1761) in snaha Frančiška Uršula, rojena pl. Segalla (1697–1764),¹²⁶ govorita njuna zapuščinska inventarja o tem, da je bilo na Mediji kar nekaj slik, vendar med njimi zaman iščemo kakršen koli indic o obstoju portretov rodbinskih članov. Med njunima smrtma se oprema v medijskem gradu skoraj ni spremenila. Pri tem je nepomembno, da v zapuščinskem inventarju Franca Antona niso popisali slik v njegovem ljubljanskem stanovanju, ker so pripadale materi.¹²⁷

Druga, Jernejeva rodbinska veja Valvasorjev v luči zapuščinskih inventarjev prav tako nima poka-

¹²¹ Golec, *Valvasorji*, 257 in 277.

¹²² SI AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–2, 8. 2. 1625, pag. 41.

¹²³ SI AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–4, 26. 7. 1650.

¹²⁴ Golec, *Valvasorji*, 132.

¹²⁵ SI AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 131, fasc. LIV, lit. Z–10, 24. 10. 1699, pag. 64–69.

¹²⁶ Golec, *Valvasorji*, 157–61.

¹²⁷ SI AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 118, fasc. XXXXVII, lit. U–V–36, 10. 4. in 5. 5. 1761; prav tam, lit. U–V–39, 15. 10. 1764.

zati skoraj nobenih upodobitev svojih članov. Če najdemo pri Adamovi veji dve, kontrafeja Adama in njegovega vnuka Adama Sigfrida, je bolj razvejena in številčnejša Jernejeva veja zastopana s tremi, če odštejemo prej omenjeni polihistorjev bakrorezni portret. Gre za portrete polihistorja Janeza Vajkarda (1641–1693), njegove prve žene Ane Rozine, rojene pl. Graffenweger (1658–1687) in najmlajše hčere iz drugega zakona Regine Konstancije, omožene pl. Dienersperg (1689/92–1755).¹²⁸ Portreta polihistorja in žene, označena kot voščena oz. premazana z voskom (*wax passirtes Contrafe; Contrafe [...] wax passirt*), so popisali v začetku leta 1694 med polihistorjevo zapuščino na Bogenšperku,¹²⁹ kjer je ob selitvi v Krško pri novem lastniku začasno pustil sedem omar s knjigami in nekaj predmeti, med njimi portreta.¹³⁰ Samo špekuliramo lahko, da portret prve žene ni bil vŕeč drugi ali pa se je Valvasor odločil, da ga tako kot svojega pusti tam bodisi iz uvidevnosti bodisi iz drugih razlogov. Obe upodobitvi srečamo nato ŕe dvakrat, leta 1700 in 1706.¹³¹ Prvič v inventarju tistega dela polihistorjeve zapuŕšine, ki so jo popisali v dvorcu Kneŕija pri Litiji 29. in 30. marca 1700 in je bila dotlej v hrambi pri tamkajšnjem graŕŕaku Janezu Joŕefu pl. Graffenwegerju, stricu in varuhu Valvasorjevih ŕtirih otrok iz prvega zakona. V inventarju je v rubriki *Wax passirte Pilder* o edinih dveh slikah zapisano: *Des Herrn Valuasor und seiner Frauen Gemahlin see: Contrafe*,¹³² kar bi nenazadnje lahko pomenilo tudi njun skupni portret, a iz prejšnjega inventarja (1694) vemo, da je ŕlo za dva. Zadnjič ju zasledimo v prepisu kneŕijskega inventarja, ki se je skupaj z glavnino zapuŕšine med letoma 1706 in 1707 znaŕel v cistercijanskem samostanu Kostanjevica. Tam je namreč od leta 1705 do smrti ŕivel Valvasorjev najmlajŕi sin iz prvega zakona Janez Volf Engelbreht (1684–1752), najprej kot profes in nato kot pater ŕtefan. Novi varuh Valvasorjevih otrok dr. Janez Joŕef pl. Wallensperg je med 17. majem 1706 in pred 13. marcem 1707 izročil zapuŕšino v hrambo opatu Frideriku Hofstetterju z naročilom, naj se sporazume s polihistorjevimi otroki in jih iz zapuŕŕinske mase pravično izplača.¹³³ 17. maja 1706 je inventar v Ljubljani predloŕil v revizijo Valvasorjevi hčeri Ivani Rozini (1678–1748), poročeni pl. Scarlichi. Iz pripisa je razvidno, da je portreta zakoncev Valvasor tedaj ŕe imel pri sebi njen soprog Franc Ludvik pl. Scarlichi.¹³⁴ Zakonca Scarlichi sta v tistem času z malimi otroki ŕivela blizu Kostanjevice, v dvorcu Hrvaŕŕi brod pri ŕkocjanu.¹³⁵ Kaj se je nato zgodilo s portreto-ma, lahko seveda zgolj ugibamo. Komaj kaj je znanega tudi o Ivani Rozini, potem ko je zgodaj ovdovela in tolkla revŕŕino ob denarni pomoči kranjskih deŕelnih stanov. Skupaj s hčerkjo je nazadnje prebivala in umrla pri dominikankah v Velesovem.¹³⁶

¹²⁸ O polihistorjevi ŕeni in hčerkji Golec, *Valvasorji*, 317–319, 327–326, 331, 378–389 in 479 (biogram).

¹²⁹ SI AS 309, Zbirka zapuŕŕinskih inventarjev Deŕelnega sodiŕŕa v Ljubljani, ŕk. 131, fasc. LIV, lit. Z–7/II, 13. 1. 1694, pag. 10.

¹³⁰ SI AS 309, Zbirka zapuŕŕinskih inventarjev Deŕelnega sodiŕŕa v Ljubljani, ŕk. 131, fasc. LIV, lit. Z–7/II, 13. 1. 1694, pag. 1–11.

¹³¹ O okoliŕŕinah natančneje Golec, “Epilog k Valvasorjevemu baronstvu,” 45–48.

¹³² SI AS 309, Zbirka zapuŕŕinskih inventarjev Deŕelnega sodiŕŕa v Ljubljani, ŕk. 34, fasc. XVII, lit. G–56/III, 29.–30. 3. 1700, pag. 13.

¹³³ Golec, “Epilog k Valvasorjevemu baronstvu,” 47–48.

¹³⁴ SI AS 746, Cistercijanski samostan in drŕavno gospostvo Kostanjevica, Spisi, fasc. 14, Testamenti, Valvasor Ivan Vajkard, 29. in 30. 3. 1700, s. p.

¹³⁵ Golec, “Epilog k Valvasorjevemu baronstvu,” 48.

¹³⁶ Golec, *Valvasorji*, 373–74.

Polihistorjev izgubljeni z voskom premazani portret nadomešča njegova edina ohranjena sodobna upodobitev, bakrorez, objavljen na začetku *Slave vojvodine Kranjske* (1689).¹³⁷ Na Bogenšperku ga je izdelal njegov bakrorezec Matija Greischer (Grajžar), skoraj gotovo leta 1687, najbolj zgodaj v zadnji tretjini leta 1686 in malo verjetno šele leta 1688.¹³⁸ Greischerju (1659–1697), sicer domačinu iz Šmartna pri Litiji,¹³⁹ lahko z veliko verjetnostjo pripišemo tudi dvakratno upodobitev (kontrafe) Janeza Vajkarda Valvasorja in enkratno njegove žene (*der Frau Valluasorin Controfoe*) – nedvomno prve – na bakreni škatlici, popisani leta 1700 med tisto skromno polihistorjevo zapuščino v Ljubljani, ki jo je leta 1700 po smrti Janeza Jožefa Graffenwegerja prevzel novi varuh Valvasorjevih otrok iz prvega zakona dr. Janez Jožef pl. Wallensperg.¹⁴⁰ Ta predmet je drugače kot portreta zakoncev, ki sta pristala pri Scarlichijih, po vsem sodeč prišel med letoma 1706 in 1707 v kostanjeviški samostan, kjer se zadnjič omenja v prepisu zapuščinskega inventarja, izročenem opatu Hofstetterju.¹⁴¹

Za razliko od upodobitev, ki jih poznamo samo iz pisnih virov, se je do danes ohranil portret Valvasorjeve najmlajše, dolgo povsem neznane hčere Regine Konstancije, poročene pl. Dienersperg (1689/92–1755),¹⁴² upodobljene v mlajših letih v izzvenevajoči španski noši in z (napačno rojstno) letnico 1688.¹⁴³ Portret je bil sestavni del galerije prednikov baronov Dienerspergov, urejene in obnovljene okoli leta 1832 na Štajerskem.¹⁴⁴ Ta galerija ima prav tako zanimivo genezo in vsebino, ki bosta predmet samostojne obravnave.

Sklep

Serija osmih rodbinskih portretov, od katerih nekaj starejših najbrž ni pristnih, ampak gre za pozneje dodane predelane upodobitve druge provenience, ima večjo kulturnozgodovinsko vrednost kakor umetnostnozgodovinski pomen. V svoji končni podobi je najverjetneje nastala v tridesetih letih 18. stoletja, ko sta živela samo najmlajša portretiranca, druge upodobitve pa vse segajo v 17. stoletje, pri čemer je najstarejša upodobljena oseba umrla že leta 1572. Če ne bi šlo za sorodstvo polihistorja Janeza Vajkarda Valvasorja, bi se za zbirko portretov kranjskih plemičev, odkrito v okolici Gradca, zanimal komaj kdo na Slovenskem, tako pa je pozornost pritegnila že sredi 19. stoletja. Posamezni portreti so bili od prenosa zbirke v Ljubljano (1906) vedno znova vključeni v tematske raziskave in predstavitve. *Galerija Valvasoriana* je tako kot tovrstne galerije nasploh samo idealizirana rekonstrukcija galerije prednikov, ki več kot o teh pove o duhu časa svojega nastanka in o takratni plemiški kulturi na slovenskih tleh.¹⁴⁵

¹³⁷ Valvasor, *Die Ehre deß Hertzogthums Crain*, I, s. p.

¹³⁸ Golec, "Valvasorjevi bogenšperški sodelavci," 71–72.

¹³⁹ O njegovem izvoru in življenju Golec, "Valvasorjevi bogenšperški sodelavci," 66–73.

¹⁴⁰ SI AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 131, fasc. LIV, Z–7/III, 26. in 27. 3. 1700.

¹⁴¹ SI AS 746, Cistercijanski samostan in državno gospostvo Kostanjevica, Spisi, fasc. 14, Testamenti, Valvasor Ivan Vajkard, 26. in 27. 3. 1700, s. p.

¹⁴² O identifikaciji Regine Konstancije Golec, "Neznano in presenetljivo," 312–13. O njeni življenjski poti Golec, *Valvasorji*, 378–90.

¹⁴³ Vrišer, "Noša na portretih," 89.

¹⁴⁴ Golec, *Vzpon in zaton Dienerspergov*, 187–88.

¹⁴⁵ Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa P6-0052 (Temeljne raziskave slovenske kulturne preteklosti) in raziskovalnega projekta J7-50216 (Materialna kultura plemstva na Slovenskem v poznem srednjem in zgodnjem novem veku), ki ju iz državnega proračuna financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije.

Literatura

- Baravalle, Robert. *Burgen und Schlösser der Steiermark: Eine enzyklopädische Sammlung der steirischen Wehrbauten und Liegenschaften, die mit den verschiedensten Privilegien ausgestattet waren; Mit 100 Darstellungen nach Vischer aus dem „Schlösserbuch“ von 1681*. Graz: Stiasny, 1961.
- Cevc, Emilijan. "Trije poznorenesančni in en baročni nagrobnik v Laškem." V *Časopis za zgodovino in narodopisje*, n. v., 12, št. 2 (1976): 308–25.
- Golec, Boris. "Epilog k Valvasorjevemu baronstvu, družini, smrti, grobu in zapuščini." *Zgodovinski časopis* 68, št. 1–2 (2014): 28–53.
- Golec, Boris. "»Kontesa Fanny« – skica pozabljene romanopiske: »Nomen est omen«; rojena kot baronica Valvasor, hči grofice Christalnigg, soproga Carla Morellija, življenjska sopotnica Petra Nisitea." V *Zgodovina za vse: Vse za zgodovino* 22, št. 1 (2015): 5–28.
- Golec, Boris. "Neznano in presenetljivo o življenju, družini, smrti, grobu in zapuščini Janeza Vajkarda Valvasorja." *Zgodovinski časopis* 61, št. 3–4 (2007): 303–64.
- Golec, Boris. "Poslednja volja začetnika rodu kranjskih Valvasorjev: Oporoka polihistorjevega deda Hieronima iz leta 1602." *Kronika: Časopis za slovensko krajevno zgodovino* 69, št. 2 (2021): 229–38.
- Golec, Boris. "Valvasorjevi bogenšperški sodelavci: Andrej (Andreas) Trost, Mihael Stangl, Matija Greischer (Grajžar), Jernej Ramschissl, Janez Koch in Peter Mungerstorff v luči novih biografskih spoznanj." *Acta historiae artis Slovenica* 19, št. 2 (2014): 45–92 in 229.
- Golec, Boris. *Valvasorji: Med vzponom, Slavo in zatonom*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2015.
- Golec, Boris. *Vzpon in zaton Dienerspergov: Štajersko potomstvo Janeza Vajkarda Valvasorja v luči svojih genealoško-biografskih in spominskih zapisov (1278–1908)*. Ptuj: Zgodovinski arhiv, 2017.
- Die Handels-, Industrie und Gewerbebetriebe von Kärnten und Krain: Handelskammerbezirke Klagenfurt, Laibach*. Wien: Volkswirtschaftlicher Verlag A. Dorn, 1903.
- Hribar, Ivan. *Moji spomini*, 1. del. Ljubljana: Slovenska matica, 1983.
- Janisch, Josef Andreas. *Topographisch-statistisches Lexikon von Steiermark: Mit historischen Notizen und Anmerkungen*. 2. del, L–R. Graz: Leykam-Josefstahl, 1885.
- Kos, Mateja. "Umetnostna zbirka – Narodni muzej versus Narodna galerija?." V *Narodni muzej Slovenije: 200 let*, uredil Tomaž Lazar et al., 231–45. Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2021.
- Mahkota, Karel. *Kronika Pevskega zbora Glasbene matice v Ljubljani 1891–1941*. 1. del, *Statistični in osebni podatki*; 2. del, *Od koncerta do koncerta*, 1. knj. Tipkopis.
- Puff, Rudolph. "Die Valvasore in Steyermark," *Illyrisches Blatt*, 22. 9. 1846, 301–03.
- Radics, Peter von. *Johann Weikhard Freiherr von Valvasor (geb. 1641, gest. 1693): Mit 5 Porträts und 15 anderen Abbildungen; samt Anhang, Nachtrag und der Genealogie der Familie Valvasor*. Laibach: Krainische Sparkasse, 1910.
- Radics, Peter von. "Valvasor-Studien XXXIII," *Laibacher Zeitung*, 1. 3. 1897, 489; "Valvasor-Studien XXXIV," *Laibacher Zeitung*, 12. 3. 1897, 497; "Valvasor-Studien XXXV," *Laibacher Zeitung*, 13. 3. 1897, 505; "Valvasor-Studien XXXVI," *Laibacher Zeitung*, 15. 3. 1897, 517.
- Radics, Peter pl. "Valvazor na Štajarskem," *Novice gospodarske, obrtniške in narodne*, 25. 7. 1877, 237–38.
- Reisp, Branko. *Kranjski polihistor Janez Vajkard Valvasor*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1983.
- Ročni Kažipot po Ljubljani in kranjskih mestih: In koledar za prestopno leto 1908*. Gorica: Goriška tiskarna, 1908.
- Šmid, Walter. "Museumschronik." *Carniola: Mitteilungen des Musealvereins für Krain* 1, št. 1 (1908): 1–16.
- Theatrum vitae et mortis humanae / Prizorišče človeškega življenja in smrti / The Theatre of Human Life*

- and Death: Podobe iz 17. stoletja na Slovenskem / Images from the Seventeenth Century in Slovenia; Katalog*, uredili Maja Lozar Štamcar in Maja Žvanut. Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2002.
- Uhlirz, Mathilde. *Schloß Plankenwarth und seine Besitzer: Ein Beitrag zur Geschichte steirischer Adelsgeschlechter, vornehmlich der Familien Plankenwarth, Prankh, Dümmerdorf, Ungnad und Stürgkh*. Graz: Deutsche Verlagsanstalt, 1916.
- Valvasor, Johann Weichard. *Die Ehre deß Hertzogthums Crain*, I–XV. Laybach, 1689.
- Vrišer, Andreja. "Noša na portretih 17. stoletja na Slovenskem." *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v., 6 (1980): 83–115 in XXXIII–XL.
- Vrišer, Andreja. *Noša v baroku na Slovenskem*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1993.
- Wiesflecker, Peter. "Im alten und im neuen Österreich: Notizen zur Geschichte der Familie Stürgkh." V *Bauern, Bürger, hohe Herren*, uredil Josef Riegler, 105–134. Graz: Steiermärkisches Landesarchiv, 2005.
- Žigon, Tanja. *Zgodovinski spomin Kranjske: Življenje in delo Petra Pavla pl. Radicsa (1836–1912)*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2009.

Galeria Valvasoriana A Collection of Portraits of the Valvasor Family Members

Summary

In 1907, Rudolfinum, the Provincial Museum of Carniola in Ljubljana, received a donation of a collection of portraits of the members of the noble Valvasor family, which now forms part of the National Gallery of Slovenia collection. The uniformly formatted collection, which, given its content, may be justifiably called *Galeria Valvasoriana*, consists of eight full-body portraits, among them depictions of the parents and grandmother of the famous polymath Johann Weikhard (1641–1693). It was by a string of lucky coincidences that the collection, albeit in truncated form, arrived in Slovenian territory, first making its way to the provincial museum of the only province with a predominantly Slovenian population and then to the central national art institution. The question is what would have happened to it had it not been purchased in 1905 by three Carniolan Slovenians at Plankenwart Castle (Plankenwarth) near Graz, where it had probably been kept for over a century.

While individual portraits have so far been the subject of several studies in various art historical contexts as well as from perspective of the history of the Valvasor family, they have never been thoroughly studied as a whole, both in terms of their genesis and subsequent history until they ultimately came to be in Ljubljana. The present article sheds light on the origin and subsequent fate of the *Galeria Valvasoriana* and identifies the time and circumstances under which individual portraits were produced. The main focus is on the historical context as the starting point for further art historical and culture historical research.

The collection of eight family portraits, not all of which may be authentic but rather subsequently added depictions of other provenance, has more culture historical value than art historical significance. Its last paintings most probably date to the 1730s, when only the youngest family members portrayed were still alive, whereas all other portraits date to the seventeenth century.

The wedding of Baron Karl Josef von Valvasor (1708/10–1761) very likely marked the time when the collection was given its final form. It is unclear where the portraits were kept on his death in 1761: perhaps among the recorded fourteen family portraits at Valvasor's Belnek (Wildenegg) Castle near Moravče or among the nineteen portraits held at Valvasor's house in Ljubljana? Both the castle and the house subsequently passed into foreign hands, and the location where the portraits were later kept until they ended up at Plankenwart Castle remains a subject of speculation. They were undoubtedly inherited from Karl Josef by his daughter from his second marriage, Maria Antonia, married Countess von Gaisruck (1749–1813), and from her by her daughter Maria Kristina, also married Countess von Gaisruck (1767–1837). In 1791, Maria Kristina's husband became the owner of Plankenwart Castle, which she, then already widowed, sold in 1826. The first to draw attention to the Plankenwart collection of the Valvasor family portraits was R. G. Puff in 1846, when there were still nine. If it had not portrayed the polymath Johann Weikhard Valvasor's relatives, the portrait collection of Carniolan noblemen discovered near Graz would have barely attracted any interest in Slovenia.

Like other such collections in general, the *Galeria Valvasoriana* is no more than an idealized reconstruction of a gallery of ancestors that reveals less about them and more about the spirit of the time of its creation and the contemporary culture of the nobility in the Slovenian territories.